

“ADOLAT”
MILLIY HUQUQIY AXBOROT MARKAZI

СУВДАН ФОЙДАЛАНИШ ТЎҒРИСИДАГИ УМУМИЙ ҚОИДАЛАР

МУНДАРИЖА

1. Сувдан ва сув объектларидан фойдаланиш мақсадлари	3
2. Сувдан фойдаланишнинг устувор йўналишлари	7
3. Сув объектларидан ва сув хўжалиги объектларидан фойдаланиш муддатлари	11
4. Сувдан умумий фойдаланиш	12
5. Сувдан махсус фойдаланиш	16
6. Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома	20
7. Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома бериш шартлари	25
8. Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатноманинг амал қилишини тўхтатиб туриш, тугатиш ва уни бекор қилиш	30
9. Сув хўжалиги тадбирларини ўтказиш, сувдан фойдаланиш шартларини тугатиш ёки ўзгартириш натижасида етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш	35
10. Сув сервитути	38

СУВДАН ВА СУВ ОБЪЕКТЛАРИДАН ФЙДАЛАНИШ МАҚСАДЛАРИ

Сув кодексининг 51-моддасида сувдан ва сув объектларидан фойдаланиш мақсадлари, қонунчиликда сув ресурсларидан оқилона, барқарор ва хавфсиз фойдаланишни таъминлашга қаратилган аниқ йўналишлар белгилаб берилган. Ушбу мақсадлар, хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Сув кодексида ўз ифодасини топган. Аҳолини ичимлик ва маиший-хўжалик суви билан таъминлаш устувор мақсад ҳисобланиб, ичимлик суви ва санитария эҳтиёжлари учун сувдан фойдаланиш биринчи навбатда таъминланади. Аввало, бу фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза этишда ҳал қилувчи ўрин тутади.

Ичимлик, хўжалик-маиший, рекреация, даволаш ва бошқа эҳтиёжларни қаноатлантириш учун деган норма аҳолининг ҳаётий муҳим эҳтиёжларини таъминлашга қаратилган сувдан фойдаланиш турларини ифодалайди. Ушбу нормага мувофиқ, сув ресурслари, аввало, инсон саломатлиги ва хавфсиз ҳаёт фаолиятини таъминлаш мақсадларида – яъни ичимлик суви билан таъминлаш, санитария-гигиена ва хўжалик-маиший эҳтиёжлар, дам олиш ва аҳолининг соғломлаштирилиши (рекреация), шунингдек даволаш-соғломлаштириш мақсадларида устувор тарзда фойдаланилади. Мазкур норма сувдан фойдаланишда ижтимоий аҳамиятга эга эҳтиёжларни устувор деб белгилайди ҳамда давлат органлари ва сувдан фойдаланувчилар зиммасига ушбу эҳтиёжларни барқарор, хавфсиз ва сифатли сув билан таъминлаш бўйича мажбурият юклайди.

Бундан ташқари, мазкур норма «Аҳолининг санитария-эпидемиологик осойишталиги тўғрисида»ги, «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги қонунлар ҳамда тегишли санитария қоидалари ва меъёрлари билан уйғун ҳолда қўлланилади.

Қишлоқ хўжалиги, ўрмон хўжалиги ҳамда овчилик хўжаликларининг эҳтиёжларини қаноатлантириш учун сувдан фойдаланиш нормаси қонун ҳужжатларида табиий ресурслардан оқилона ва устувор фойдаланиш тамойили асосида белгилаб қўйилган. Хусусан, Сув кодексига мувофиқ, сув ресурсларидан фойдаланишда қишлоқ хўжалиги экинларини суғориш, ўрмон майдонларини сақлаш ва кўпайтириш ҳамда овчилик хўжаликлари

эҳтиёжлари давлат томонидан ҳисобга олинадиган устувор йўналишлардан бири ҳисобланади. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Ер кодекси, “Ўрмон тўғрисида”ги, «Ов қилиш ва овчилик хўжалиги тўғрисида»ги қонунларда қишлоқ, ўрмон ва овчилик хўжаликлари эҳтиёжлари учун ер, сув ва бошқа табиий ресурслардан фойдаланишнинг ҳуқуқий тартиби мустаҳкамланган. Ушбу қонун ҳужжатларига кўра, табиий ресурслардан фойдаланиш нормалари уларнинг қайта тикланиш имкониятлари, атроф-табиий муҳитни муҳофаза қилиш талаблари ҳамда биологик хилма-хилликни сақлаш зарурати билан уйғун ҳолда қўлланилади. Мазкур нормалар ижроси давлат бошқаруви органлари томонидан белгиланган тартибда назорат қилинади ва қонунчиликда белгиланган чекловлар доирасида амалга оширилади.

Саноат, энергетика, транспорт ҳамда бошқа давлат ёки жамоат эҳтиёжларини қаноатлантириш учун сувдан фойдаланиш – бу иқтисодиёт тармоқларининг барқарор фаолият юритиши, аҳолини ҳаётий муҳим хизматлар билан таъминлаш, ишлаб чиқариш жараёнларини амалга ошириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш мақсадида сув ресурсларидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартиб ва меъёрлар асосида фойдаланишдир.

Ушбу фойдаланиш тури Сув кодекси, «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонун, шунингдек энергетика, саноат ва транспорт соҳаларига оид махсус қонун ҳужжатларига мувофиқ равишда амалга оширилади. Қонунчиликка кўра, жамоат эҳтиёжлари учун ресурслардан фойдаланиш устувор аҳамиятга эга бўлиб, бунда экологик хавфсизликни таъминлаш, табиий муҳитга салбий таъсирни камайтириш ҳамда ресурслардан оқилона фойдаланиш талабларига қатъий риоя қилиниши шарт.

Ҳозирги пайтда сув ҳавзалари ифлосланишининг олдини олишга катта аҳамиятга эга масала сифатида қаралмоқда. Майший хўжалик ва саноат корхоналаридан чиқадиган оқова сувлар муайян иншоотларда тозаланиб, улар яна тегишли сув ҳавзаларига оқизилади. Шу билан бирга, сув ҳавзаларини маълум даражада ифлослантиради. Саноат ва қишлоқ-хўжалик корхоналарининг жадал ривожланиши сув ҳавзаларидаги оқова сувлар ифлосланишининг бирдан-бир омилидир. Оқова сувларни кўп миқдорда сув ҳавзаларига тушириш билан бирга, ҳавзалар сувининг тозалигини сақлаб қолиш

коммунал хўжалигидаги муҳим вазифалар сирасига киради. Шунинг учун ҳам оқова сувларни тозалаш усулини тўғри танлаш билан сув ҳавзаларига тушириладиган сувларнинг санитария нормаларига тўла мувофиқ келишини таъминлаш мумкин.

Мамлакатимизда сув тақчиллигининг олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар доирасида оқова сувлардан фойдаланиш масаласига жиддий эътибор қаратилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ–158-сон Фармони билан тасдиқланган «Ўзбекистон – 2030» стратегиясида¹ оқова сувлар билан ишлашни ривожлантириш режалаштирилди. Президентимизнинг 2025 йил 30 январдаги «Ўзбекистон – 2030» стратегиясини “Атроф-муҳитни асраш ва «яшил иқтисодиёт» йилида амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги ПФ–16-сон Фармони² билан тармоқ ва соҳаларнинг уйғун «яшил трансформация»сини амалга ошириш ва иқтисодий ўсишнинг янги «яшил ривожланиш» моделига ўтиш мақсадлари белгиланди. Маҳаллаларнинг экологик қиёфасини яхшилаш, кўчаларда яшиллик даражасини ошириш, экологик жихатдан қулай ва фаровон яшаш муҳитини шакллантириш борасидаги мақсадлардан бири сифатида ёмғир ва оқова сувлардан самарали фойдаланиш кўзда тутилди.

Оқова сув – бу инсонлар томонидан маиший, саноат ёки қишлоқ хўжалиги мақсадларида истеъмол қилинган ва фойдаланилгандан сўнг чиқинди сифатида чиқадиган сувдир. Унинг таркибида турли хил ифлослантирувчи моддалар (органик, кимёвий ва минерал) ва микроорганизмлар мавжуд бўлиб, табиий муҳитга қайтаришдан олдин тозалашни талаб қилади. Оқова сувлардан тозаламасдан туриб фойдаланиш атроф-муҳит ва инсон саломатлигига зарар етказиши мумкин.

Оқова сувлар турли манбалардан келиб чиқади:

Маиший оқова сувлар – уй-хўжалигида (масалан, ювиниш, идиш-товоқ ювиш, ҳожатхона) фойдаланилган сувлар.

Ишлаб чиқариш (саноат) оқова сувлари – завод ва фабрикалардаги технологик жараёнлардан кейинги чиқинди сувлар.

¹«Ўзбекистон – 2030» стратегияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ–158-сон Фармони билан тасдиқланган. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/ru/docs/6600413>

² «Ўзбекистон – 2030» стратегиясини “Атроф-муҳитни асраш ва «яшил иқтисодиёт» йилида амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2025 йил 30 январдаги ПФ–16-сон Фармони Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/7369703>

Ёмғир ва қор суви оқимлари – ёмғир ёки қор эриганидан сўнг пайдо бўладиган сув оқимлари, кўча ва томлардан оқадиган сувлар.

Оқова сувларни оқизиш – ўз таркибида рухсат этилган даражадан ортиқ ифлослантирувчи моддаларни ўз ичига олган оқова сувларни оқова сув чиқариш тармоқларига оқизиш.

Сув кодексига мувофиқ, оқова сувларни оқизиш иншоотлари ва сув хўжалиги объектларидан фойдаланиш муддатлари белгиланган. Юридик ва жисмоний шахсларнинг сувдан ҳамда сув объектларидан оқова сувларни оқизиш мақсадида фойдаланиши Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади. Бунда сув объектларига оқова сувларни оқизиш фақат белгиланган экологик, санитария-гигиена ва техник талабларга риоя этилган ҳолда амалга оширилиши шарт.

Оқова сувларни оқизишга рухсат бериш сув объектларининг ҳолатига салбий таъсир кўрсатмаслик, сув сифати меъёрларини бузмаслик ҳамда аҳолининг соғлиғини ва атроф табиий муҳитни муҳофаза қилишни таъминлаш шартлари асосида ваколатли давлат органлари томонидан белгиланган тартибда амалга оширилади. Шунингдек, оқова сувларни олдиндан тозалаш иншоотларидан ўтказиш, ҳисобга олиш ва мониторинг қилиш мажбурияти сувдан фойдаланувчилар зиммасига юкланади.

Оқова сувлардан тўғри фойдаланиш бир қатор афзалликларни беради:

- 1) Тозаланган оқова сувлардан қайта фойдаланиш, табиий сувларнинг истеъмолини камайтиради.
- 2) Қайта ишланган сувда азот ва фосфор каби моддалар бўлиши мумкин, бу ўсимликларни ўстиришда «ўғит» вазифасини ҳам ўтайди.
- 3) Оқова сувларни тозаланганидан кейин қайта қўллаш, оқова сувлар тизимининг йиллик юкламасини камайтиради.

Ушбу норма сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш, сув объектларини ифлосланишдан, ифлосланиш орқали камайтишдан ҳамда бошқа зарарли таъсирлардан муҳофаза қилишга қаратилган бўлиб, сувдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ўртасидаги мувозанатни таъминлашга хизмат қилади.

Таъкидлаш жоизки, сув ва сув объектлари бир ёки бир неча мақсадлар учун фойдаланишга берилиши мумкин.

СУВДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ

Сув кодексининг 52-моддасида сувдан фойдаланишнинг устувор йўналишлари белгилаб берилган.

Сувдан фойдаланишнинг устувор йўналишлари – сув ресурсларининг чекланганлиги ва аҳамиятини инобатга олган ҳолда, аввало, жамият ва табиат учун энг муҳим эҳтиёжларни қондиришга қаратилган йўналишлардир.

Сувдан фойдаланишда ичимлик ва хўжалик-маиший эҳтиёжлар, шунингдек аҳолининг даволаниш эҳтиёжларини қондириш устувор йўналиш сифатида белгиланиши инсон ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилишга қаратилган давлат сиёсатининг асосий тамойилларидан келиб чиқади.

«Аҳолининг санитария-эпидемиологик осойишталиги тўғрисида»ги ЎРҚ–393-сон Қонуннинг³ 26-моддасида хўжалик ва ичимлик суви билан таъминлашга доир талаблар келтириб ўтилган. Унга кўра:

Хўжалик ва ичимлик суви билан таъминлаш соҳасида фаолиятни амалга оширувчи юридик шахслар етказиб берилаётган сувнинг сифати санитария қоидалари, нормалари ва гигиена нормативларига, шунингдек миллий стандартларга мувофиқлигини таъминлаши шарт;

Марказлаштирилган тартибда хўжалик ва ичимлик суви етказиб бериладиган сув қувурлари ҳамда уларнинг манбалари учун махсус тартибли санитария муҳофазаси зоналари белгиланиб, улар маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари томонидан тасдиқланади;

Юридик ва жисмоний шахслар хўжалик ва маиший мақсадлар ҳамда марказлаштирилмаган тартибда сув билан таъминлаш учун фойдаланиладиган сув ҳавзаларидаги сувнинг санитария қоидалари, нормалари ва гигиена нормативларига мувофиқ бўлишини таъминлаши шарт.

Даволаниш эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган сув объектлари (минерал сувлар, шифобахш сувлар ва бошқалар) алоҳида ҳуқуқий муҳофазага олиниб, улардан фойдаланиш махсус тартибда амалга оширилади.

Ушбу норма сув ресурсларидан фойдаланиш соҳасида устуворлик принципини белгилайди. Яъни сувдан фойдаланишнинг

³ «Аҳолининг санитария-эпидемиологик осойишталиги тўғрисида». Ўзбекистон Республикасининг 2015 йил 26 августдаги ЎРҚ–393-сон Қонуни. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/2732587>

барча турлари орасида, аввало, аҳолининг ҳаётий муҳим эҳтиёжлари – ичимлик суви билан таъминлаш, хўжалик-маиший эҳтиёжлар ҳамда аҳолининг даволаниш ва соғломлаштириш билан боғлиқ эҳтиёжларини қондириш биринчи даражали аҳамиятга эга деб эътироф этилади. Норма мазмунига кўра, сув ресурсларини тақсимлаш, режалаштириш ва улардан фойдаланиш бўйича қарорлар қабул қилишда мазкур эҳтиёжлар бошқа иқтисодий, ишлаб чиқариш ёки тижорат мақсадларига нисбатан устувор ҳисобланади. Бу эса давлат томонидан аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш, санитария-эпидемиологик барқарорликни таъминлаш ҳамда инсоннинг қулай ва хавфсиз ҳаёт кечириш ҳуқуқини кафолатлашга қаратилган ҳуқуқий механизм сифатида намоён бўлади.

Шунингдек, ушбу норма сув танқислиги юзага келган ҳолатларда ҳам ичимлик, хўжалик-маиший ва даволаш эҳтиёжлари учун сув таъминоти узлуксиз ва чекловларсиз таъминланиши лозимлигини назарда тутди. Бошқа мақсадлар учун сувдан фойдаланиш эса мазкур устувор эҳтиёжлар тўлиқ қондирилгандан сўнг амалга оширилиши мумкин.

Умуман олганда, норма сув муносабатларини инсон манфаатларига йўналтириш, аҳолининг ҳаёт сифати ва соғлигини таъминлашни давлат сув сиёсатидаги энг муҳим устувор йўналиш сифатида мустаҳкамлайди.

Санитария ва экологик мақсадлар – сув ресурслари ва атроф-табiiй муҳитдан фойдаланиш жараёнида аҳолининг санитария-эпидемиологик хавфсизлигини таъминлаш, инсон саломатлигини муҳофаза қилиш ҳамда табiiй экотизимларни сақлашга қаратилган ҳуқуқий ва ташкилий чора-тадбирлар мажмуидир.

Сув кодексига мувофиқ, сув объектларидан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишда сувнинг санитария ҳолатини сақлаш, унинг ифлосланиши, заҳарланиши ва камайиб кетишининг олдини олиш мажбурий ҳисобланади. Бу талаблар ичимлик суви манбалари, санитария муҳофаза зоналари ҳамда аҳоли яшаш ҳудудларида жойлашган сув объектларига нисбатан устувор аҳамиятга эга.

Шунингдек, “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги 754–ХII-сон Қонуннинг 3-моддасида табиатни муҳофаза қилиш мақсадлари келтириб ўтилган. Унга кўра, инсон саломатлиги учун, экологик мувозанатни сақлаш учун, республикани самарали ва

барқарор ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш манфаатлари йўлида табиатдан оқилона ва уни ишдан чиқармайдиган қилиб фойдаланиш учун қулай шарт-шароитлар яратилиши керак.

Хулоса қилиб айтганда, санитария ва экологик мақсадлар қонунлар орқали сув ресурсларини муҳофаза қилиш, аҳоли саломатлигини таъминлаш ҳамда атроф-табiiй муҳитни барқарор сақлашга қаратилган мажбурий ҳуқуқий талаблар сифатида мустаҳкамланган.

Саноат, энергетика ва хизматлар соҳаларини ривожлантириш давлатнинг ижтимоий-иқтисодий барқарорлигини таъминлашга қаратилган устувор йўналишлардан ҳисобланади. Ушбу соҳалардаги фаолият Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, қонунлар ҳамда бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади.

Саноат соҳасида табiiй ресурслардан, жумладан сув, ер ва энергия манбаларидан фойдаланиш ишлаб чиқариш эҳтиёжларини қондириш мақсадида амалга оширилади ва экологик хавфсизлик, ресурсларни тежаш ҳамда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш талабларига қатъий риоя этилган ҳолда йўл қўйилади.

Энергетика соҳасида фаолият энергетик хавфсизликни таъминлаш, энергия ресурсларидан оқилона фойдаланиш, қайта тикланадиган энергия манбаларини жорий этиш ҳамда аҳоли ва иқтисодиёт тармоқларини барқарор энергия билан таъминлаш тамойилларига асосланади. Бунда энергия ишлаб чиқариш ва узатиш жараёнларида санитария-экологик меъёрларга риоя этилиши мажбурий ҳисобланади.

Хизматлар соҳасида эса ишлаб чиқариш, транспорт, алоқа, коммунал ва бошқа хизмат турлари аҳолининг ҳамда хўжалик юритувчи субъектларнинг эҳтиёжларини қондиришга қаратилган бўлиб, уларни амалга оширишда қонунчиликда белгиланган лицензиялаш, стандартлаштириш ва хавфсизлик талабларига амал қилиниши шарт.

Умуман олганда, саноат, энергетика ва хизматлар соҳаларидаги фаолият иқтисодий ривожланишни рағбатлантириш билан бирга, жамоат манфаатлари, инсон саломатлиги ҳамда атроф-табiiй муҳитни муҳофаза қилиш ўртасидаги мувозанатни таъминлашга хизмат қилади.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги тармоқлари, жумладан деҳқончилик, балиқчилик, чорвачилик ва паррандачилик соҳаларини, шунингдек аҳолининг шахсий томорқа ер участкаларини сув билан барқарор таъминлаш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Айниқса, сув ресурсларидан оқилона ва самарали фойдаланишни таъминлаш мақсадида сувни тежайдиган суғориш технологиялари (томчилатиб суғориш ва бошқа инновацион усуллар) жорий этилган майдонларни сув билан таъминлашга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Сув кодексининг 2-моддасида аҳолини, иқтисодиёт тармоқларини ва экологик тизимларни сув билан барқарор таъминлашга эришиш ҳамда уни сақлаб туриш, иқлим ўзгаришини ҳисобга олган ҳолда сувларни оқилона бошқариш ва улардан фойдаланиш ҳамда тежаш ҳамда сувларни булғаланиш, ифлосланиш ва камайиб кетишдан муҳофаза қилиш вазифалари келтириб ўтилган. Кодекснинг 149-моддасида сувдан ва сув объектларидан оқилона фойдаланишнинг ҳамда уларни муҳофаза қилишнинг иқтисодий ва бошқа чора-тадбирлари белгилаб ўтилган. Бунга кўра сувдан фойдаланувчиларга сувни тежашда, сувнинг ҳисобини юритишда, сувни тежайдиган суғориш ва сувни тозалаш технологияларини жорий этишда, сувни муҳофаза қилиш ва тежашда самара берадиган бошқа фаолиятни амалга оширишда қонунчиликка мувофиқ бериладиган солиқ, кредит имтиёзлари ва бошқа имтиёзлар берилиши назарда тутилган.

Мазкур устуворлик сув танқислиги шароитида аграр соҳанинг барқарор ривожланишини таъминлаш, қишлоқ аҳолиси бандлиги ва даромадларини ошириш, озиқ-овқат хавфсизлигини мустаҳкамлаш ҳамда атроф-муҳитга салбий таъсирни камайитишга қаратилган. Сувни тежайдиган технологиялар жорий этилган ер майдонларини сув билан таъминлаш орқали сув сарфини қисқартириш, ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва юқори ҳосилдорликка эришиш имконияти яратилади.

СУВ ОБЪЕКТЛАРИДАН ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ ОБЪЕКТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МУДДАТЛАРИ

Сув кодексининг 52-моддасида сув объектлари ва сув хўжалиги объектлари доимий ёки вақтинча фойдаланишга, шу жумладан давлат-хусусий шериклик тўғрисидаги битимларга асосан фойдаланишга берилиши назарда тутиляпти.

«Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги 754–XII-сон Қонуннинг 6-моддасида табиатдан умумий тарзда ва махсус йўсинда фойдаланиш тартиби белгиланган.

Табиатдан умумий тарзда фойдаланиш фуқаролар томонидан ҳаётий зарур эҳтиёжларни қондириш учун текинга табиий ресурсларни айрим фойдаланувчиларга бириктирмай ва ҳеч қандай рухсатномалар бермай туриб амалга оширилади.

Табиатдан махсус йўсинда фойдаланиш тариқасида корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва фуқароларга ишлаб чиқариш ва ўзга хил фаолиятни амалга ошириш учун табиий ресурслар ҳақ олиб махсус рухсатномалар асосида эгалик қилишга, фойдаланиш ёки ижарага берилади.

Сув кодексининг 7-моддасига мувофиқ сув объектидан сув олиш усулига, сувнинг ва сув объектларининг ҳолатига таъсир этишига қараб, сувдан фойдаланиш умумий ва махсус фойдаланишга бўлинади, 14-моддасида эса сув фонди ерларидан фойдаланиш ҳуқуқи белгиланган.

Сув фонди ерлари доимий фойдаланиш ҳуқуқи асосида қуйидагиларга берилади:

- сунъий сув объектлари ва сув хўжалиги объектлари бўйича – тегишлилигига кўра тегишли ташкилотларга;
- табиий сув объектлари бўйича – Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлигининг тегишли ташкилотларига.

Сув фонди ерлари жамоат эҳтиёжлари учун компенсация эвазига қонунда белгиланган тартибда олиб қўйилиши мумкин. Сув фонди ерларида сув объектларига салбий таъсир кўрсатадиган хўжалик фаолиятини ва қурилиш ишларини олиб бориш тақиқланади.

Сув кодексининг 17-моддасига мувофиқ, давлат сув хўжалиги объектлари давлат-хусусий шериклик тўғрисидаги битимга асосан хусусий сектор бошқарувига берилиши мумкин.

Давлат-хусусий шериклик доирасида сув объектларидан фойдаланиш сув ресурсларини муҳофаза қилиш, аҳолининг ҳаёти ва соғлиғини таъминлаш, экологик хавфсизликни сақлаш ҳамда давлат ва жамият манфаатларини устувор қўйиш принциплари асосида амалга оширилади. Ушбу тартиблар сув хўжалиги соҳасида инвестицияларни жалб этиш, замонавий бошқарув механизмларини жорий этиш ва сув таъминоти ҳамда ирригация тизимларининг самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 19 мартдаги 82-сонли қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартиби тўғрисида”ги низомга⁴ мувофиқ сувдан фойдаланиш – юридик ва жисмоний шахслар сув ресурсларини сув объектидан олмаган ҳолда улардан ўз эҳтиёжлари учун фойдаланиши тушунилади. Жисмоний шахслар сувларнинг ва сув объектларининг ҳолатига таъсир этувчи махсус иншоотлар ва қурилмаларни қўлламаган ҳолда ўз эҳтиёжларини ҳамда бошқа эҳтиёжларни қондириш мақсадида сувдан фойдаланиши сувдан умумий фойдаланиш ҳисобланади.

“Ўзбекистон Республикасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартиби тўғрисида”ги низомга⁵ мувофиқ сув объектлари доимий ёки вақтинча фойдаланиш учун берилади. Муддати аввалдан белгиланмаган ҳолда фойдаланиш – доимий фойдаланиш деб эътироф этилади. Сувдан вақтинча фойдаланиш муддати: қисқа – уч йилгача ва узоқ – йигирма йилгача бўлиши мумкин. Сув объектларидан вақтинча фойдаланиш муддатлари сувдан фойдаланувчи манфаатдор томонлар илтимосига биноан, шу сув объектини танҳо фойдаланиш учун бериш тўғрисида қарор чиқарган ёки сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома берган давлат органлари томонидан узайтирилиши мумкин.

СУВДАН УМУМИЙ ФОЙДАЛАНИШ

«Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонуннинг 6-моддасида мамлакатимизда табиатдан фойдаланиш тартиби

⁴ “Ўзбекистон Республикасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартиби тўғрисида”ги низом. Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 19 мартдаги 82-сон қарори билан тасдиқланган. <https://lex.uz/ru/docs/2145601>

⁵ “Ўзбекистон Республикасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартиби тўғрисида”ги низом. Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 19 мартдаги 82-сон қарори билан тасдиқланган. <https://lex.uz/ru/docs/2145601>

белгиланган. Унга кўра табиатдан умумий тарзда ва махсус йўсинда фойдаланилади.

Табиатдан умумий тарзда фойдаланиш фуқаролар томонидан ҳаётий зарур эҳтиёжларни қондириш учун текинга табиий ресурсларни айрим фойдаланувчиларга бириктирмай ва ҳеч қандай рухсатномалар бермай туриб амалга оширилади.

«Ўзбекистон Республикасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартиби тўғрисида»ги Низомнинг иккинчи бандида сувдан умумий фойдаланиш тушунчасига таъриф берилган. Яъни жисмоний шахслар томонидан сувларнинг ва сув объектларининг ҳолатига таъсир этувчи махсус иншоотлар ва қурилмаларни қўлламаган ҳолда ўз эҳтиёжларини ҳамда бошқа эҳтиёжларни қондириш мақсадида сувдан фойдаланиш сувдан умумий фойдаланиш ҳисобланади.

Умумий фойдаланишга ушбу мисолларни келтириб ўтишимиз мумкин: ўзининг ичимлик ва хўжалик-маиший эҳтиёжлари учун сув олиш; чўмилиш; байдаркада ва моторсиз қайиқда сузиш; чорва молларини суғориш; спорт ва ҳаваскорлик йўли билан балиқ овлаш.

Ўзининг ичимлик ва хўжалик-маиший эҳтиёжлари учун сув олиш масаласи Сув кодекси нормалари билан, шунингдек, санитария ва аҳоли саломатлигини таъминлашга доир талаблар «Аҳолининг санитария-эпидемиологик осойишталиги тўғрисида»ги, «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги қонунларнинг нормалари билан тартибга солинади.

Сув кодексига мувофиқ аҳолининг ичимлик ва хўжалик-маиший эҳтиёжлари учун сувдан фойдаланиш устувор вазифа ҳисобланади. Давлат аҳолини сифатли ва хавфсиз ичимлик суви билан таъминлашни кафолатлайди. Ичимлик эҳтиёжлари деганда истеъмол ва шахсий гигиена тушунилади. Хўжалик-маиший эҳтиёжлар деганда уй-рўзғор ишлари (ювиш, тозалаш); санитария эҳтиёжлари; шахсий томорқа учун чекланган ҳажмда сув ишлатиш тушунилади. Қонунчиликка кўра, сув танқислиги юзага келганда ҳам, биринчи навбатда аҳолининг ичимлик ва хўжалик-маиший эҳтиёжлари қондирилади. Бошқа соҳалар (саноат, қишлоқ хўжалиги ва бошқалар) кейинги ўринда туради.

Ўзининг ичимлик ва хўжалик-маиший эҳтиёжлари учун сув олиш – фуқароларнинг қонуний ҳуқуқи бўлиб, у давлат томонидан

муҳофаза қилинади. Бироқ мазкур ҳуқуқ санитария, экологик ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш талабларига риоя этган ҳолда амалга оширилиши лозим.

Чўмилиш тартиби қонунчиликка мувофиқ равишда сув объектларидан хавфсиз ва оқилона фойдаланишни назарда тутати. У асосан Сув кодекси ва Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари билан тартибга солинади. Чўмилиш, одатда, махсус ажратилган ва санитария талабларига жавоб берадиган жойларда амалга оширилади. Сув сифати санитария-эпидемиология талабларига мувофиқ бўлиши шарт. Қутқарув воситалари ва хавфсизлик чоралари таъминланиши лозим. Тақиқланган ёки хавфли ҳудудларда чўмилиш ман этилади. Болалар фақат катталар назорати остида чўмилиши мумкин. Чўмилиш тартибини бузиш маъмурий жавобгарликка сабаб бўлиши мумкин. Сув ҳавзаларида чўмилиш мавсуми 15 майдан 15 сентябргача деб белгиланган.

Байдарка ва моторсиз қайиқда сузиш тартиби Сув кодекси, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Фавқулодда вазиятлар вазирлиги, Транспорт вазирлиги томонидан белгиланган хавфсизлик қоидаларига мувофиқ амалга оширилади. Қуйида муҳим қоидаларни келтириб ўтамиз, масалан:

1) Рухсат этилган ҳудуд – сузиш фақат белгиланган сув объектларида амалга оширилади.

2) Рўйхат ва ҳисоб – оммавий ёки спорт тадбирларида қайиқлар тегишли тартибда ҳисобга олинади.

3) Хавфсизлик воситалари – қутқарув жилети мажбурий.

4) Ёш чеклови – вояга етмаганлар катталар назоратида сузади.

5) Тақиқлар – ички сув транспорти ҳаракатига ҳалақит бериш, маст ҳолда бошқариш, сувни ифлослантириш тақиқланади.

Чорва молларини суғориш тартиби Сув кодекси, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг 2015 йил 29 декабрдаги “Ветеринария тўғрисида”ги ЎРҚ–397-сон Қонуни талаблари асосида амалга оширилади. Хусусан:

1) Мақсадли фойдаланиш – сув ресурслари чорвачилик эҳтиёжлари учун белгиланган тартибда ажратилади.

2) Рухсат асосида – махсус сув объектларидан фойдаланиш учун ваколатли органнинг рухсати талаб этилади (агар умумий фойдаланиш ҳолатига кирмаса).

3) Санитария талаблари – ичимлик суви ветеринария-санитария меъёрларига мувофиқ бўлиши шарт.

4) Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш – сув манбаларини ифлослантириш, қирғоқларни бузиш тақиқланади.

5) Тўлов ва лимитлар – белгиланган лимит доирасида ва амалдаги тўлов тартиби асосида фойдаланилади (агар махсус фойдаланиш бўлса).

Қисқача айтганда, чорва молларини суғориш қонунчилиқда белгиланган санитария, экологик ва рухсат бериш талабларига риоя этган ҳолда амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасининг «Ов қилиш ва овчилик хўжалиги тўғрисида»ги ЎРҚ–627-сон Қонунининг⁶ 20-моддасига кўра, спорт ва ҳаваскорлик мақсадида ов қилиш жисмоний шахслар томонидан ов маҳсулотини шахсий истеъмол қилиш мақсадида амалга оширилади.

Сув кодекси ва бошқа қонун ҳужжатларига кўра, сувдан умумий фойдаланиш аҳолининг ичимлик ва майший эҳтиёжлари учун белгиланган тартибда рухсатсиз ва чекловларсиз амалга оширилиши мумкин. Бу фойдаланиш сув объектларига зарар етказмаслиги ва экологияга салбий таъсир кўрсатмаслиги шарт.

Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 19 мартдаги 82-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартиби тўғрисида”ги низомнинг 3-бандида сув объектларидан танҳо фойдаланиш тартиби қайд этилади. Унга кўра сув объектлари танҳо ёки биргаликда фойдаланишда бўлиши мумкин. Қонунчилиқда белгиланган тартибда юридик ёки жисмоний шахсларга бутунлай ёки қисман фойдаланишга берилган сув объекти танҳо фойдаланиладиган сув объектидир. Танҳо фойдаланишга берилмаган сув объекти биргаликда фойдаланиладиган сув объектидир.

Сув объектларидан вақтинча фойдаланиш муддатлари сувдан фойдаланувчи манфаатдор томонлар илтимосига биноан, шу сув

⁶ «Ов қилиш ва овчилик хўжалиги тўғрисида». Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 8 июлдаги ЎРҚ–627-сон Қонуни. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/4890112>

объектини танҳо фойдаланиш учун бериш тўғрисида қарор чиқарган ёки сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома берган давлат органлари томонидан узайтирилиши мумкин. Сув объектлари сувдан фойдаланувчиларга сув истеъмолчиларининг қишлоқ хўжалиги, ичимлик, даволаш ва маиший эҳтиёжларини, аҳолининг курорт, рекреация ва ўзга эҳтиёжларини, саноат, энергетика, транспорт, балиқчилик хўжалиги ҳамда бошқа давлат ёки жамоат эҳтиёжларини қондириш учун қонунчиликда назарда тутилган талаблар ва шартларга риоя қилинган ҳолда фойдаланишга берилади.

Танҳо фойдаланиш учун берилган сув объектлари қонунчиликда белгиланган тартибда қайтариб олинади. Танҳо фойдаланишга берилган сув объектларида умумий фойдаланиш фақат белгиланган тартиб ва шартлар асосида, ваколатли органлар билан келишилган ҳолда рухсат этилади ва қонунчиликка зид ҳолатларда тақиқланиши мумкин. Бу сув ресурсларининг самарали ва барқарор бошқарилишини таъминлашга хизмат қилади.

СУВДАН МАХСУС ФОЙДАЛАНИШ

«Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги Қонуннинг 6-моддасида мамлакатимизда табиатдан фойдаланиш тартиби белгиланган. Ушбу тартибга кўра табиатдан умумий тарзда ва махсус йўсинда фойдаланилади.

Сув Кодекснинг 55-моддасида сувдан махсус йўсинда фойдаланиш ҳақида сўз юритилади. Сувдан махсус йўсинда фойдаланиш тартибига асосан корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва фуқароларга ишлаб чиқариш ва ўзга хил фаолиятни амалга ошириш учун табиий ресурслар ҳақ олиб махсус рухсатномалар асосида эгалик қилишга, фойдаланиш ёки ижарага берилади.

Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 19 мартдаги 82-сон қарорига мувофиқ тасдиқланган «Ўзбекистон Республикасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартиби тўғрисида»ги низомнинг иккинчи бандида сувдан махсус фойдаланиш тартиби белгилаб қўйилган.

Умуман айтганда, сув объектидан сув олиш усулига, сувларнинг ва сув объектларининг ҳолатига таъсир этишига қараб

судан фойдаланиш икки турга бўлинади, булар: судан **умумий** ва **махсус** фойдаланиш.

Юридик ва жисмоний шахслар томонидан сувларнинг ва сув объектларининг ҳолатига таъсир этувчи махсус иншоотлар ва қурилмаларни қўллаган ҳолда амалга ошириладиган судан фойдаланиш судан махсус фойдаланиш ҳисобланади. Судан махсус фойдаланишга, айрим ҳолларда, махсус иншоотлар ва қурилмаларни қўлламаган ҳолда, аммо сувларнинг ва сув объектларининг ҳолатига таъсир этадиган судан фойдаланиш ҳам киритилиши мумкин. Судан умумий ва махсус фойдаланиш турлари рўйхати Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлиги, Тоғ-кон саноати ва геология вазирлиги томонидан ўз ваколатлари доирасида, қонунчиликка мувофиқ белгиланади.

Сув олишда қўлланиладиган судан махсус фойдаланиш воситалари жумласига қуйидагилар киради.

Тўсувчи иншоотлар – сув оқимини назорат қилиш, сувни йиғиш ва унинг оқимини режалаштириш учун қўлланилади. Масалан, дамбалар, сув омборлари.

Насос ва насос станциялари – сувни қувурлар орқали узатиш, юқорига кўтариш ёки бошқа суғориш ва иккинчи объектларга етказиш учун қўлланилади.

Сифонлар – сувни табиий йўл билан бир баландликдан бошқасига ўтказиш, кўпинча каналлар ва сув омборлари орасида қўлланилади.

Сув кўтарувчи бошқа қурилмалар – сувни истеъмолчиларга ёки суғориш тизимига етказишда қўлланилади (масалан, турбо насослар).

Тўсувчи иншоотлардан, насослардан, насос станцияларидан, сифонлар ва сув кўтарувчи бошқа қурилмалардан фойдаланишда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қоидалари ва сув ресурсларини самарали тақсимлаш талаблари ҳисобга олинади.

Сув транспортида сузиш (қайиқ, яхта, катер ва бошқа сув транспорти воситаларида ҳаракат қилиш) тартиби Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 25 февралдаги 106-сон қарори⁷ билан

⁷ «Ўзбекистон Республикасининг Ички сув транспорти» устави. ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 25 февралдаги 106-сон қарори билан тасдиқланган. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/471865>

тасдиқланган «Ўзбекистон Республикасининг Ички сув транспорти» устави билан тартибга солинади.

Ички сув транспорти халқ хўжалигининг тармоғи сифатида транспортнинг муҳим турларидан бири ҳисобланади. Ички сув транспорти темир йўл транспорти ва транспортнинг бошқа турлари билан биргаликда саноат ва қишлоқ хўжалиғи маҳсулотлари нормал ишлаб чиқарилиши ҳамда уларнинг муомалада бўлишига кўмаклашади, аҳолининг ички сув йўлларида ҳаракат қилишга бўлган эҳтиёжини қондиради. Ички сув транспорти органлари, шунингдек юк жўнатувчилар ва юк қабул қилиб олувчилар – вазирликлар, идоралар, корхоналар ва ташкилотлар юкларни ташишда республика манфаатларига қатъий риоя қилишлари ҳамда умуман ташишлар юзасидан, ҳар бир порт ва пристань ташишлар бўйича топшириқлар тўлиқ ва бир маромда бажарилишини, юкларнинг бут ҳолда ва ўз вақтида етказиб берилишини, флотдан оқилона фойдаланилишини, флот ҳаракати хавфсизлигини ва халқ хўжалигида транспорт чиқимлари энг кўп даражада тежалишини таъминлашга мажбурдирлар.

Ички сув йўлларида республикага тегишли флот қарашли бўлган асосий органлар сув транспортида давлат бошқаруви органларига қарашли бўлган дарё флоти корхоналари ҳисобланади. Кемалар қатнайдиغان йўллардан фойдаланишни тартибга солиш, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилайдиган истиснолар билан биргаликда, шунингдек, кемачилик учун очиқ бўлган ички сув йўллари рўйхати сув транспортида давлат бошқаруви органлари томонидан белгиланади ва эълон қилинади.

Гидроэлектростанциялар (ГЭС) учун сувдан фойдаланиш – бу сув ресурсларини электр энергияси ишлаб чиқариш мақсадида самарали ва ҳуқуқий тартибда фойдаланишдан иборат. Ўзбекистонда бу жараён асосан Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси, «Энергетика тўғрисида»ги Қонуни билан тартибга солинади. Гидроэлектростанцияларда сув энергияси механик энергияга айлантирилиб, сўнгра электр энергияси ишлаб чиқарилади. Шу мақсадда сув ҳажми, оқим тезлиги ва сув объектлари гидротехника қурилмалари орқали назорат қилинади. Сувдан фойдаланиш

устуворлиги давлат ва маҳаллий режаларда белгиланади, масалан, қишлоқ хўжалиги учун сув тақсимоти билан мувофиқлаштирилади. Гидроэнергетика учун сувдан фойдаланиш қишлоқ хўжалиги, экология ва сувнинг бошқа истеъмолчилари билан мувофиқлаштирилади. Устувор мақсадлар қаторида: энергия ҳажми, сув омборларини тўлдириш, сувни экологик барқарор ҳолда фойдаланиш назарда тутилади. Сувдан фойдаланиш шартномаларида муддатлар, ҳажм ва техник талаблар аниқ кўрсатилади.

Оқова сувларни сув объектларига оқизиш ҳам сувдан фойдаланиш жумласига киради. **Оқова сувлар** – майший, ишлаб чиқариш ёки бошқа эҳтиёжлар учун фойдаланилган ҳамда дастлабки кимёвий таркиби ва физик хоссаларини ўзгартирган қўшимча аралашмалар билан ифлосланган сувлар, шунингдек атмосфера ёғинлари ёғиши натижасида ҳосил бўлган, аҳоли пунктлари ва саноат корхоналари ҳудудидан оқиб чиқувчи сувлардир. Унинг таркибида турли хил ифлослантирувчи моддалар (органик, кимёвий ва минерал) ва микроорганизмлар мавжуд бўлиб, табиий муҳитга қайтаришдан олдин тозалашни талаб қилади. Оқова сувлардан тозаламасдан туриб фойдаланиш атроф-муҳит ва инсон саломатлигига зарар етказиши мумкин.

Майший оқова сувлар – уй-хўжалигида (масалан, ювиниш, идиш-товоқ ювиш, ҳожатхона) фойдаланилган сувлар.

Ишлаб чиқариш (саноат) оқова сувлари – завод ва фабрикалардаги технологик жараёнлардан кейинги чиқинди сувлар.

Ёмғир ва қор суви оқимлари – ёмғир ёки қор эриганидан сўнг пайдо бўладиган сув оқимлари, кўча ва томлардан оқадиган сувлар.

Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 22 июлдаги “Ичимлик суви таъминоти ва оқова сувларни чиқариб юбориш тўғрисида”ги ЎРҚ–784 сонли Қонуни⁸ оқова сувларни чиқариб юбориш ва тозалаш масалаларини тартибга солади. Қонуннинг 29-моддасида ичимлик суви таъминоти ташкилотлари томонидан оқова сувлар истеъмолчилардан оқова сувларни чиқариб юбориш тармоқлари орқали оқова сувларни тозалаш иншоотларига кейинчалик зарарсизлантириш ва тозалаш учун узлуксиз тарзда етказиб берилиши белгиланган. Ушбу моддага кўра, майший ва ишлаб

⁸ “Ичимлик суви таъминоти ва оқова сувларни чиқариб юбориш тўғрисида”. Ўзбекистон Республикасининг 2022 йил 22 июлдаги ЎРҚ–784-сон Қонуни. <https://lex.uz/docs/6126864>

чиқариш оқова сувлари оқова сувларни тозалаш иншоотлари ёрдамида, экологик нормалар ва қоидаларга мувофиқ тозаланади ва улардан хавфсиз фойдаланилиши таъминланади.

Ўзбекистон Республикаси Қурилиш ва уй-жой коммунал хўжалиги вазирининг 2025 йил 20 августдаги 01/2-39-сон буйруғи⁹ билан тасдиқланган “ШНҚ 2.04.22-25 “Ер усти оқова сувларини тозалаш иншоотларини лойиҳалаш” шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари” (ҳисоб рақами 374, 2025 йил 30 сентябрь)да ҳам оқова сувларни чиқаришга доир тегишли тартиблар қайд этилади.

Мазкур Қоидаларнинг 6 – 9-бандларига кўра, саноат корхоналари ҳудуди ва майдонларидан чиққан ёмғир, қор ва суғориш сувлари тўлиқ тозаланмаган ҳолда сув объектларига чиқарилишига йўл қўйилмайди. Ёмғир, қор ва суғориш оқова сувларни чиқариб юбориш коллекторларининг қуйилиш жойларида, сув ҳавзасига чиқарилишдан олдин, тозалаш иншоотлари лойиҳалаштирилиши ва жойлаштирилиши керак. Қурилиш шароитлари бунга имкон бермаса, тозалаш иншоотларини оқим бўйлаб юқорида ёки ёмғир оқова сувларни бош коллекторга қўшиладиган энг катта ирмоқларда лойиҳалаштиришга йўл қўйилади. Тозалаш иншоотларига ёмғир ёғиши, қор қопламанинг эриши ҳамда йўл қопламаларини ювиш вақтида ҳосил бўладиган ер усти сувлари йўналтирилиши лозим. Янги қурилиши режалаштирилаётган ҳудудларда оқова сувларни чиқариш коллекторларини лойиҳалашда, уларнинг таркибига тозалаш иншоотлари ҳам киритилиши керак.

СУВДАН МАХСУС ФОЙДАЛАНИШ УЧУН РУХСАТНОМА

Сув кодексининг 56-моддасида сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома берилиши назарда тутилган.

Республикада ер ости сувларидан фойдаланиш ва қудук бурғилаш тизимини янада такомиллаштириш, ер ости сув ресурсларини муҳофаза қилиш бўйича давлат ва жамоатчилик назоратини кучайтириш, аҳоли орасида сувдан оқилона фойдаланиш

⁹ “ШНҚ 2.04.22-25 “Ер усти оқова сувларини тозалаш иншоотларини лойиҳалаш” шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари”. ЎзР Қурилиш ва уй-жой коммунал хўжалиги вазирининг 2025 йил 20 августдаги 01/2-39-сон буйруғи билан тасдиқланган (ҳисоб рақами 374, 2025 йил 30 сентябрь). <https://www.lex.uz/acts/7244052>

маданиятини кенг тарғиб қилиш, уларнинг миқдор жиҳатдан камайиб кетиши ва ифлосланишининг олдини олиш ҳамда пировард натижада аҳолини узоқ муддатли истиқболда сифатли ичимлик сув билан таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 7 декабрдаги «Ер ости сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланишни тартибга солиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» ПҚ–439-сонли Фармони қабул қилинган. Сув олиш иншоотларидан (насос станциялари, қудуқлар, сув чиқариш қурилмалари, гидротехник иншоотлар ва бошқалар) фойдаланган ҳолда сув объектларидан бир суткада 5 куб метрдан ортиқ сув олиш **сувдан махсус фойдаланиш** ҳисобланади ва қонунчиликда белгиланган тартибда амалга оширилади. Бу тартиб Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади.

Бир суткада 5 куб метрдан ортиқ сув олиш – бу оддий маиший эҳтиёж эмас, балки махсус тартибда тартибга солинадиган фаолият ҳисобланади. Шу сабабли у фақат рухсатнома асосида, лимит ва экологик талабларга риоя қилган ҳолда амалга оширилиши мумкин.

Оқова ва коллектор-дренаж сувларини сув объектларига ҳамда жой рельефига оқизиш қонунчилик асосида, экологик хавфсизлик талабларига қатъий риоя этган ҳолда амалга оширилади. Оқова сувлар белгиланган меъёрларгача тозаланган бўлиши, атроф-муҳитга зарар етказмаслик ва сув сифати нормативларига риоя қилиш талаб этилади. Оқова ва коллектор-дренаж сувлари махсус рухсат (лимит) асосида, белгиланган меъёрдан ошмаган ифлослантирувчи моддалар билан, тозалаш иншоотларидан ўтказилгандан кейин ва сув сифати доимий назорат қилиниши шарти билан амалга оширилади.

Балиқ хўжалиги ёки ичимлик суви манбаларига зарар етказиш тақиқланади. Жой рельефига оқизиш фақат ваколатли органлар билан келишилган ҳолда; ерларни шўрлантирмаслик ва ботқоқлантирмаслик шарти билан; ер ости сувларини ифлослантирмаслик талабларига риоя қилган ҳолда; санитария муҳофаза зоналаридан ташқари ҳудудларда амалга оширилади.

Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома ер усти табиий сув объектларидан сув олишда – Қорақалпоғистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги ва ирригация тизимлари ҳавза бошқармалари билан келишилган ҳолда Экология ва иқлим

ўзгариши миллий қўмитасининг ҳудудий органлари томонидан амалга оширилади.

Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 19 мартдаги 82-сон қарори билан тасдиқланган «Ўзбекистон Республикасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартиби тўғрисида»ги низомнинг 2-бандида сувдан фойдаланиш тартиби берилган. Сувдан умумий ва махсус фойдаланиш турлари рўйхати Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлиги, Тоғ-кон саноати ва геология вазирлиги томонидан ўз ваколатлари доирасида, қонунчиликка мувофиқ белгиланади.

Ер ости, минерал ва термал сувларни олишда – Ўзбекистон Республикаси Экология ва иқлим ўзгариши миллий қўмитасининг ҳудудий органлари билан келишилган ҳолда Тоғ-кон саноати ва геология вазирлигининг тегишли органлари томонидан рухсатнома берилади.

Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 8 январдаги 9-сон қарори билан тасдиқланган «Ер ости сувларидан махсус фойдаланиш ёки уларни махсус истеъмол қилиш учун рухсатнома бериш бўйича давлат хизматлари кўрсатишнинг маъмурий регламенти»да¹⁰ бундай рухсатнома беришга доир тартиблар ўрин олган. Маъмурий регламентга кўра, рухсатнома Тоғ-кон саноати ва геология вазирлиги ҳузуридаги «Ер қаъридан фойдаланиш маркази» ДМ томонидан Ўзбекистон Республикаси Тоғ-кон саноати ва геология вазирлигининг ҳудудий гидрогеология станциялари ҳулосасини инобатга олган ҳолда «Лицензия» ахборот тизими ёки Ўзбекистон Республикаси Ягона интерактив давлат хизматлари портали орқали берилади. Рухсатноманинг амал қилиш муддати ер ости сувларини олиш технологияси ва лимити, санитария-гигиена ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш талабларига риоя қилган ҳолда, якка қудуқлар ёки захиралари тасдиқланган гуруҳли сув олиш иншоотлари, шу жумладан, галерея, булоқ ва термоминерал сув қудуқлари учун 5 йил (бунда ер ости сувлари захиралари баҳоланмаган ҳолларда 2 йил) муддатга берилади.

¹⁰ «Ер ости сувларидан махсус фойдаланиш ёки уларни махсус истеъмол қилиш учун рухсатнома бериш бўйича давлат хизматлари кўрсатишнинг маъмурий регламенти». ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 8 январдаги 9-сон қарори билан тасдиқланган. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/5206011>

Таъкидлаш жоизки, Вазирлар Маҳкамасининг 2025 йил 28 февралдаги 131-сон қарорига кўра, ер ости сувларидан оқилона фойдаланилишини таъминлашга оид қонунчилик ҳужжатлари ва техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги норматив ҳужжатлар талабларига юридик ва жисмоний шахслар томонидан риоя этилиши устидан давлат назоратини амалга ошириш Тоғ-кон саноати ва геология вазирлиги ҳузуридаги Тоғ-кон саноати ва геология соҳасини назорат қилиш инспекциясининг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади.

“Ер қаъри тўғрисида”ги ЎРҚ–987-сон Қонунда фойдали қазилмалар тушунчасининг юридик тавсифи келтирилган бўлиб, унга кўра ер қаъридаги келиб чиқиши ноорганик ва органик бўлган қаттиқ, суюқ ёки газсимон ҳолатдаги табиий минерал ҳосилалар, шу жумладан саноат аҳамиятига молик ер ости сувлари, шўр кўлларнинг туз эритмалари **фойдали қазилмалар ҳисобланади**. Яъни саноат аҳамиятига молик ер ости сувлари фойдали қазилма ҳисобланади. Сув кодекси 89-моддасининг иккинчи қисмида тоғ-кон саноати ва геология органлари ер ости чучук сувларини ичимлик ва хўжалик-маиший сув таъминоти билан боғлиқ бўлмаган мақсадлар учун фойдаланишга рухсат бериши мумкинлиги белгиланган.

Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома беришда Ўзбекистон Республикаси Экология ва иқлим ўзгариши миллий қўмитасининг ҳудудий органлари билан келишиш қуйида қайд этилган мақсадларга хизмат қилади.

Хусусан, сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома беришда Ўзбекистон Республикаси Экология ва иқлим ўзгариши миллий қўмитасининг ҳудудий органлари билан келишиш тартиби жорий этилганлиги сув ресурсларини муҳофаза қилиш, уларнинг ифлосланиши ва камайишининг олдини олишга хизмат қилади.

Биринчидан, мазкур келишиш механизми сув объектларининг экологик ҳолатини муҳофаза қилиш мақсадида амалга оширилади. Чунки сувдан махсус фойдаланиш, одатда, саноат, қишлоқ хўжалиги, энергетика ёки коммунал соҳаларда катта ҳажмда сув олиш ёки сувни чиқариб юбориш билан боғлиқ бўлади. Бу эса табиий сув экотизимларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Шу боис бунда экологик назорат органларининг иштирок этиши сув объектларига

таъсирни баҳолаш ва унинг экологик талабларга мувофиқлигини текшириш имконини беради.

Иккинчидан, мазкур келишиш тартиби экологик қонунчилик талабларига риоя этилишини таъминлайди. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг Сув кодексида мувофиқ, сув ресурсларидан фойдаланиш давлат назорати остида амалга оширилади ва сув объектларининг муҳофазаси таъминланиши шарт. Шунингдек, “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонунга биноан, табиий ресурслардан фойдаланиш жараёнида атроф-муҳитга зарар етказмаслик принципи устувор ҳисобланади.

Учинчидан, мазкур механизм сув ресурсларидан барқарор ва оқилона фойдаланишни таъминлашга қаратилган. Сув захиралари чекланган табиий ресурс ҳисобланади ва улардан ортиқча ёки назоратсиз фойдаланиш сув танқислигига олиб келиши мумкин. Экология органлари сувдан махсус фойдаланиш бўйича берилган аризаларни кўриб чиқиш жараёнида сув объектларининг экологик ҳолати, санитария талаблари ва биологик хилма-хилликка таъсирини ҳисобга олади.

Тўртинчидан, бу тартиб давлат экологик экспертизаси ва мониторинг тизими билан узвий боғлиқ. Агар сувдан фойдаланиш лойиҳаси атроф-муҳитга салбий таъсир кўрсатиши эҳтимолига эга бўлса, у ҳолда экологик экспертиза ўтказилиши талаб этилади. Бу эса лойиҳанинг экологик хавфсизлигини таъминлашга хизмат қилади.

Сунъий сув ҳавзаларидаги сувдан шахсий, чорва ва спорт мақсадларида қонунчиликда белгиланган миқдордан ошмай фойдаланишда махсус рухсатнома талаб қилинмайди, лекин сувнинг катта миқдорда олиниши ёки саноат, энергетика ва коммунал эҳтиёжлар учун фойдаланишда албатта рухсатнома талаб этилади.

Ўзбекистон Республикаси қонунчилигига кўра, сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома бериш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади. Бу тартиб сув ресурсларидан иқтисодий, экологик ва ижтимоий жиҳатдан самарали фойдаланишни таъминлаш, сув объектларини муҳофаза қилиш ҳамда улардан фойдаланишни назорат қилиш мақсадида ишлаб чиқилади. Яъни фақат қонунчиликда белгиланган

шартлар ва Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган ҳужжатларга мувофиқ сувдан махсус фойдаланиш мумкин.

Жумладан, Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 31 мартдаги 255-сон қарори билан тасдиқланган «Сувдан махсус фойдаланиш ёки сувни махсус истеъмол қилишга рухсатнома бериш бўйича давлат хизматлари кўрсатишнинг Маъмурий регламенти»¹¹ сувдан махсус фойдаланиш ёки сувни махсус истеъмол қилишга рухсатнома (ер усти табиий сув оқимларидан сув олиш учун сувдан махсус фойдаланишга доир рухсатномалар бундан мустасно) бериш тартибини белгилайди.

СУВДАН МАХСУС ФОЙДАЛАНИШ УЧУН РУХСАТНОМА БЕРИШ ШАРТЛАРИ

Сув кодексининг 57-моддасида сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома бериш шартлари назарда тутилган. Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома бериш шартлари ва тартиби Сув кодекси ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарорлари билан тартибга солинади.

Ер усти сувларидан ва ер ости сувларидан фойдаланишга лойиқ тасдиқланган захираларидан фойдаланишда сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома беш йил муддатга берилади.

Ўзбекистон Республикаси Сув кодексининг 4 моддасида асосий тушунчалар келтириб ўтилган:

ер ости сувлари — ер ости сув объектларининг сувлари;

ер усти сувлари — ер усти сув объектларининг сувлари.

Ер усти ва ер ости сувларидан махсус фойдаланиш — бу сув объектларидан қонун ҳужжатларида белгиланган мақсадларда ва белгиланган ҳажмларда фойдаланишни англатади. Бунда сувдан фойдаланувчи субъект сув хўжалиги органлари ва тегишли ваколатли идоралар билан келишув асосида фаолият юритади.

Сув кодексининг 56-моддасида сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома бериш тартиби келтириб ўтилган. Шунга кўра ер усти табиий сув объектларидан сув олишда — Қорақалпоғистон Республикаси Сув хўжалиги вазирлиги ва ирригация тизимлари ҳавза бошқармалари билан келишилган ҳолда Ўзбекистон

¹¹ «Сувдан махсус фойдаланиш ёки сувни махсус истеъмол қилишга рухсатнома бериш бўйича давлат хизматлари кўрсатишнинг Маъмурий регламенти». ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 31 мартдаги 255-сон қарори билан тасдиқланган. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/3646578>

Республикаси Экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлигининг ҳудудий органлари томонидан, ер ости, минерал ва термал сувларни олишда – Ўзбекистон Республикаси Экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлигининг ҳудудий органлари билан келишилган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Тоғ-кон саноати ва геология вазирлигининг тегишли органлари томонидан берилади. Қисқача қилиб айтганда, ер усти ва ер ости сувларидан фойдаланишга лойиқ тасдиқланган захиралардан фойдаланиш учун сувдан махсус фойдаланиш рухсатномаси беш йил муддатга берилади, бу қонунчиликда белгиланган стандарт муддат бўлиб, сув ресурсларини барқарор ва самарали бошқаришга хизмат қилади.

Ер ости сувларидан махсус фойдаланиш учун рухсатнома олган юридик ва жисмоний шахслар унинг амал қилиш муддати даврида экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича ҳудудий органлар ҳамда ҳудудий гидрогеологик станциялар вакиллари иштирокида тегишли ҳужжатлар билан расмийлаштирилладиган фойдаланиладиган қудуқларни консервация қилишни ва қайта ишга туширишни амалга ошириш ҳуқуқига эга.

Ер ости сувларидан махсус фойдаланиш учун рухсатнома олган юридик ва жисмоний шахслар фақат рухсатнома амал қилиш муддати даврида қудуқлардан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлади. Фойдаланиш жараёнида қудуқларни консервация қилиш ва қайта ишга тушириш ҳам қонунга мувофиқ ва расмий тартибда амалга оширилади. Муҳим жиҳати, экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича ҳудудий органлар қудуқларнинг атроф-муҳитга таъсирини назорат қилади ва тегишли топшириқлар беради. Ҳудудий гидрогеологик станциялар қудуқларнинг техник ҳолати, сув сифати ва сув қатламларига таъсирини баҳолаш билан шуғулланади. Қудуқларни консервация қилиш ва қайта ишга тушириш жараёни ҳамда техник ишлар расмийлаштирилади. Керакли актлар, баённомалар, техник паспортлар ва хулосалар тузилади. Юридик ва жисмоний шахслар рухсатнома асосида, ер ости сувлари қудуқларини фақат қонунга мувофиқ консервация қилиш ва қайта фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлади. Бу жараён ҳамма техник ва расмий ҳужжатлар билан тасдиқланади, ҳудудий гидрогеологик ва экологик органлар иштирокида амалга оширилади.

Тасдиқланмаган захиралардаги фойдаланишга яроқли бўлган ер ости сувларидан фойдаланишда гуруҳли сув олиш иншоотлари учун сувдан махсус фойдаланишга доир рухсатнома икки йилдан кўп бўлмаган муддатга берилади.

Миллий қонунчилигимизда ер ости сувлари, айниқса тасдиқланмаган захиралардаги фойдаланишга яроқли бўлган сувлар махсус тартибда назорат қилинади.

Тасдиқланмаган захиралар – бу ер ости сувлари ҳали расмий гидрогеологик текширувлар билан тасдиқланмаган, яъни уларнинг ҳажми, сифат кўрсаткичлари ва қўлланиш имкониятлари бўйича расмий маълумотлар мавжуд бўлмаган сув объектларидир.

Гуруҳли сув олиш иншоотлари – бу бир неча фойдаланувчилар (масалан, қишлоқ хўжалиги корхоналари, сув таъминоти тармоқлари ёки маҳаллий аҳоли) учун биргаликда сув олиш ва тақсимлаш имконини берувчи барпо этилган қурилмалар мажмуаси. Бу иншоотлар, одатда, қишлоқ ва саноат соҳаларида ҳамда аҳоли сув таъминотида кенг қўлланилади.

Тасдиқланмаган захиралардан сув олишда, гуруҳли сув олиш иншоотлари учун сувдан махсус фойдаланишга рухсатнома икки йилдан ортиқ бўлмаган муддатга берилади. Бу муддат сув захиралари ҳажмини ва сифатини таҳлил қилиш, мониторинг қилиш ва келгусида лицензиялар ёки узайтиришлар учун зарур бўлган вақт ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтганда, тасдиқланмаган сув захираларидан фойдаланишга берилган рухсатномада икки йилдан ортиқ бўлмаган муддат белгиланиши бундай сув захираларининг номаълумлиги ва мониторинг зарурияти билан боғлиқ қонунчилик талабидир.

Сувдан фойдаланувчи рухсатноманинг амал қилиш муддати тугашидан камида бир ой олдин рухсатнома берадиган органга аввал берилган рухсатноманинг амал қилиш муддатини узайтириш тўғрисидаги илтимос билан мурожаат қилишга ҳақли. Сув кодекси ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарорлари сувдан фойдаланиш учун берилган рухсатномалар муддатини узайтириш имкониятларини белгилайди. Муддатни узайтириш учун рухсатноманинг амал қилиш муддати якунланишидан камида бир ой олдин рухсатнома берувчи органга мурожаат қилиниши шарт. Бу муддат масъул органга сўровни кўриб чиқиш ва зарур

топшириқларни бериш учун етарли вақт беради. Рухсатнома эгасининг мазкур мурожаатида қуйидагилар кўрсатилиши керак:

- амал қилиб турган рухсатноманинг рақами ва берилган санаси;
- рухсатноманинг амал қилиш муддати учун узайтириш сабаби;
- сув объектлари ва фойдаланиш ҳажми, яъни сувдан қандай мақсадларда фойдаланилаётгани;
- сув объектлари бўйича ҳисоботлар, экологик хулосалар, лицензия ва ҳ.к.

Рухсатнома берувчи орган мурожаатни кўриб чиқиб, қонун ҳужжатлари ва сувдан фойдаланиш нормалари асосида рухсатноманинг муддати учун узайтиришга рухсат беради ёки рад этади. Қарор билан мурожаат қилган шахс расмий хабардор қилинади. Агар мурожаат муддатидан кечиктирилса, рухсатнома ўз вақтида узайтирилмай қолиши мумкин.

Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатноманинг амал қилиш муддати рухсатномани бериш келишилган органлардан сув таъминоти манбасида, рухсатномада кўрсатилган сувдан фойдаланиш мақсадида ва бошқа шартларида ўзгаришлар мавжуд эмаслиги ҳақида хулоса олинганидан кейин рухсатномани берган орган томонидан беш йилга узайтирилади.

Сувдан махсус фойдаланиш рухсатномаси, одатда, беш йил муддатга берилади. Муддат тугашидан олдин уни узайтириш мумкин. Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатноманинг амал қилиш муддати учун узайтиришнинг асосий шарти – сувдан фойдаланиш шароитлари ва мақсадлари ўзгармаган бўлиши керак. Рухсатномани узайтиришдан олдин, рухсатномани берган орган сув таъминоти манбасида қонунчилик ва техник меъёрларга мувофиқ текширув ўтказиши.

Бу текширувда қуйидагилар аниқланади: сувдан фойдаланиш мақсади ўзгармаганлиги; сув миқдори ва сифати оид шартлар сақланиши; атроф-муҳит ва экологияга таъсир қонун талаблари доирасида бўлиши.

Агар текширув натижасида барча шартлар ўзгармаганлиги ҳақида ижобий хулоса олинса, рухсатномани берган орган томонидан унинг амал қилиш муддати яна беш йилга узайтирилади.

Бу тартиб Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида, асосан сув хўжалиги ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш нормаларида белгиланган. У сув ресурсларидан мақсадли ва барқарор фойдаланишни таъминлашга хизмат қилади.

Сувдан фойдаланувчи сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатноманинг амал қилиш муддати тугаганидан кейин ёки рухсатномада кўрсатилган сувдан фойдаланиш манбалари, мақсади ва бошқа шартлари ўзгарганда, белгиланган тартибда янги рухсатнома олиши шарт.

Сувдан фойдаланувчи томонидан сувдан махсус фойдаланиш учун берилган рухсатноманинг амал қилиш муддати тугаганидан кейин ёки рухсатномада назарда тутилган шартлар ўзгарган тақдирда янги рухсатнома олиш мажбурияти Сув кодекси ҳамда сувдан махсус фойдаланиш тартибини белгиловчи Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари билан тартибга солинади. Сувдан махсус фойдаланиш ҳуқуқи рухсатноманинг амал қилиш муддати билан чекланади. Муддат тугаганидан сўнг сувдан фойдаланишни давом эттириш қонунга хилоф ҳисобланади. Шу сабабли фойдаланувчи белгиланган тартибда янги рухсатнома олиши шарт.

Агар қуйидаги ҳолатлардан бири юзага келса:

- сув олиш манбаси ўзгарса (масалан, бошқа дарё, канал ёки қудуққа ўтилса);
- сувдан фойдаланиш мақсади ўзгарса (масалан, хўжалик эҳтиёжидан ишлаб чиқаришга ўтилса);
- сув олиш ҳажми ёки технологик шартлар ўзгарса амалдаги рухсатнома ўз кучини йўқотади ва янги шартлар асосида қайта расмийлаштирилиши лозим бўлади.

Шу тариқа, сувдан фойдаланувчи рухсатнома муддати тугаганда ёки унда белгиланган шартлар ўзгарганда, ваколатли органга мурожаат қилиб, белгиланган тартибда янги рухсатнома олиши шарт. Акс ҳолда, сувдан фойдаланиш ноқонуний деб топилиши ва қонунчиликда назарда тутилган жавобгарликка сабаб бўлиши мумкин.

Объектларни қуриш ёки реконструкция қилиш даврида сувдан махсус фойдаланилганда сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома ушбу ишларни амалга ошириш даврига

расмийлаштирилади. Объект ишга туширилгач, сувдан фойдаланувчи белгиланган тартибда янги рухсатнома олиши шарт.

Агар объектни қуриш ёки реконструкция қилиш жараёнида сув ресурсларидан (ер усти ёки ер ости сувлари) вақтинча фойдаланиш зарурати туғилса (масалан, қурилиш ишлари учун сув олиш, технологик эҳтиёжлар, сувни пасайтириш ишлари ва ҳ.к.), сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатнома:

- фақат қурилиш (ёки реконструкция) ишлари амалга оширилаётган муддатга;
- аниқ мақсад ва ҳажмлар доирасида;
- белгиланган шартлар ва чекловлар асосида расмийлаштирилади.

Бу ҳолатда рухсатнома доимий эмас, балки вақтинча характерга эга бўлади.

Объект фойдаланишга қабул қилиниб, ишга туширилгандан сўнг сувдан фойдаланиш мақсади ўзгаради (қурилиш эҳтиёжидан ишлаб чиқариш ёки бошқа хўжалик эҳтиёжларига ўтади), бунда:

- сув олиш ҳажми, режими ва таъсир доираси ўзгариши мумкин;
- атроф-муҳитга таъсир кўрсатиш хусусияти бошқача бўлади.

Шу сабабли аввал берилган вақтинча рухсатнома ўз кучини йўқотади ва сувдан фойдаланувчи белгиланган тартибда сувдан махсус фойдаланиш рухсатномасини янгидан олиши шарт.

Қурилиш ёки реконструкция даври учун берилган сувдан махсус фойдаланиш рухсатномаси вақтинча ҳисобланади. Объект ишга туширилгандан кейин сувдан фойдаланувчи янги шароитлар асосида янги рухсатнома олиши мажбурийдир.

СУВДАН МАХСУС ФОЙДАЛАНИШ УЧУН РУХСАТНОМАНИНГ АМАЛ ҚИЛИШНИ ТЎХТАТИБ ТУРИШ, ТУГАТИШ ВА УНИ БЕКОР ҚИЛИШ

Сув кодексининг 58-моддасида сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатноманинг амал қилишини тўхтатиб туриш, тугатиш ва уни бекор қилиш назарда тутилган.

III 8518

Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатноманинг амал қилишини тўхтатиб туриш, тугатиш ва бекор қилиш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

- 1) **Амал қилишини тўхтатиб туриш** – вақтинча тўхтатиш ҳолатида, рухсатнома берилган орган томонидан белгиланган муддатга тўхтатилиши мумкин.
- 2) **Тугатиш** – рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилиш муддати тугаганда ҳужжатнинг амал қилиши ҳам тугатилиши мумкин.
- 3) **Бекор қилиш** – қонун ҳужжатларига мувофиқ рухсатнома шартлари бузилганда ёки сувдан фойдаланиш мақсадлари ўзгарганда рухсатнома тегишли орган томонидан бекор қилинади.

III 8518

Сувдан махсус фойдаланиш учун рухсатноманинг амал қилишини тўхтатиб туриш, тугатиш ва уни бекор қилиш Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 14 июлдаги «Лицензиялаш, рухсат бериш ва хабардор қилиш тартиб-таомиллари тўғрисида»ги ЎРҚ–701-сон Қонунида¹² белгиланган тартибда амалга оширилади.

III 8518

Ушбу Қонуннинг 11-моддасида лицензияларни ва рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатларни қайта расмийлаштириш, уларнинг амал қилишини узайтириш, тўхтатиб туриш, қайта тиклаш, тугатиш, уларни бекор қилиш асослари ҳамда саналари ва хабардор қилувчининг фаолиятини (ҳаракатларини) тўхтатиб туриш, қайта тиклаш, тугатиш, фаолиятни (ҳаракатларни) хабардор қилиш тартибида амалга оширишга доир тақиқнинг муддатига доир нормалар келтириб ўтилган. Бундан ташқари ушбу Қонуннинг 20-моддасида рухсат бериш тартиб-таомиллари соҳасидаги ваколатли органлар келтириб ўтилган. Шунга кўра мазкур органлар талабгорларнинг рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни бериш, унинг амал қилиш муддатини узайтириш, амал қилишини тўхтатиб туриш, қайта тиклаш, уни қайта расмийлаштириш ва бекор қилиш тўғрисидаги мурожаатларини қабул қилади ҳамда кўриб чиқади.

«Лицензиялаш, рухсат бериш ва хабардор қилиш тартиб-таомиллари тўғрисида»ги ЎРҚ–701-сон қонуннинг 23-моддасида лицензияларнинг ва рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатларнинг амал қилиш муддатини узайтириш, амал қилишини қайта

¹² “Лицензиялаш, рухсат бериш ва хабардор қилиш тартиб-таомиллари тўғрисида”. Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 14 июлдаги ЎРҚ–701-сон Қонуни. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/5511879>

расмийлаштириш, тўхтатиб туриш, қайта тиклаш, уларни бекор қилиш тартиби белгиланган.

Қонуннинг 32-моддасида лицензиянинг ва рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини тўхтатиб туриш ҳолатлари келтириб ўтилган.

Шунга кўра, ваколатли органнинг лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини тўхтатиб туриш тўғрисидаги қарори лицензиатга ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни олган шахсга лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини тўхтатиб туриш сабаблари ва қонунчиликнинг аниқ нормалари кўрсатилган ҳолда, қарор қабул қилинган кундан эътиборан бир иш кунидан кечиктирмай, махсус электрон тизим воситасида электрон шаклда етказилади. Ваколатли органлар ёки суд лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини тўхтатиб туришга сабаб бўлган ҳолатлар лицензиат ёхуд рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни олган шахс томонидан бартараф этилиши муддатини белгилаши шарт. Бунда кўрсатилган муддат лицензиат ёки рухсат берувчи ҳужжатни олган шахс лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини тўхтатиб туриш тўғрисидаги қарорни олган кундан эътиборан беш иш кунидан кам ва олти ойдан кўп бўлмаслиги керак. Лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини тўхтатиб туришга сабаб бўлган ҳолатлар лицензиат ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни олган шахс томонидан бартараф этилган тақдирда, лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини тўхтатиб туриш тўғрисида қарор қабул қилган ваколатли орган ёки суд кўрсатилган ҳолатлар бартараф этилганлиги тўғрисида тасдиқнома олинган кундан эътиборан уч иш кун ичида лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини қайта тиклаш тўғрисида қарор қабул қилиши шарт. Ваколатли органнинг лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини тўхтатиб туриш тўғрисидаги қарори устидан белгиланган тартибда шикоят қилиниши мумкин. Лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини тўхтатиб туриш ва қайта тиклаш тўғрисидаги ахборот тегишли қарор қабул қилинган

санадан эътиборан бир иш куни ичида махсус электрон тизимга жойлаштирилиши керак.

«Лицензиялаш, рухсат бериш ва хабардор қилиш тартиб-таомиллари тўғрисида»ги ЎРҚ–701-сон Қонуннинг 34-моддаси лицензиянинг ва рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини тугатиш асосларини белгилайди.

Шунга кўра лицензиялаш тартиби ёки рухсат бериш тартиб-таомили бекор қилинганда, лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилиш муддати тугаганда, бажарилиши учун рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжат берилган бир марталик ҳаракат бажарилганда, лицензия ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатга эга бўлган жисмоний шахс вафот этганда, лицензиат ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни олган шахс томонидан ваколатли органга лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини олти ойгача тўхтатиб туриш тўғрисида ариза билан илгари мурожаат этилган бўлиб, мазкур муддат ичида лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини қайта тиклаш тўғрисида ваколатли органга ариза билан мурожаат қилинмаган тақдирда тугатилади.

Ушбу Қонуннинг 33-моддасида лицензияни ва рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни бекор қилиш асослари келтириб ўтилган. Лицензия ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжат қуйидаги ҳолларда бекор қилинади:

- лицензиат ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни олган шахс лицензияни ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни бекор қилиш тўғрисида ариза билан мурожаат этганда;

- юридик шахс тугатилганда – тугатилган пайтдан эътиборан ёки унинг фаолияти қайта ташкил этиш натижасида тугатилганда – қайта ташкил этилган пайтдан эътиборан, бундан унинг ўзгартирилиши, шунингдек янгидан вужудга келган юридик шахсни давлат рўйхатидан ўтказиш санасида қайта ташкил этилаётган юридик шахсда фаолиятнинг айни бир лицензияланадиган турини ёки ҳаракатларни (фаолиятни) амалга ошириш учун лицензия ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжат мавжуд бўлган тақдирда қўшиб юборилиши мустасно;

— якка тартибдаги тадбиркор давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги гувоҳноманинг амал қилиши тугатилганда;

— жисмоний шахснинг муомалага лаёқатлилиги белгиланган тартибда чекланганда, у муомалага лаёқатсиз деб топилганда;

— лицензия берилганлиги учун давлат божи ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжат берилганлиги учун йиғим белгиланган муддатда тўланмаганда;

— лицензиат ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни олган шахс лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг амал қилишини тўхтатиб туришига олиб келган ҳолатларни ваколатли орган ёки суд белгилаган муддатда бартараф этмаганда;

— ваколатли органнинг лицензияни ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни бериш тўғрисидаги қарорининг қонунга ҳилофлиги аниқланганда.

— лицензиат ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни олган шахс томонидан лицензия ёки рухсат бериш талаблари ва шартлари мунтазам равишда (бир йил давомида икки ва ундан ортиқ маротаба) бузилганда;

— лицензиат ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатни олган шахс томонидан лицензия ёки рухсат бериш талаблари ва шартлари бир маротаба қўпол равишда бузилганда, агар мазкур қоидабузарлик фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғига зиён, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига, жамоат хавфсизлигига зарар ҳамда атроф-муҳитга зиён етказилишига, жамият ва давлат манфаатларига зарар етказилишига, тинчлик ва хавфсизликка таҳдид солинишига олиб келган бўлса;

— лицензия ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжат қалбаки ҳужжатлардан фойдаланган ҳолда олинганлиги факти аниқланганда.

Лицензиянинг ёки рухсат этиш хусусиятига эга ҳужжатнинг бекор қилинишига асос бўладиган қўпол қоидабузарликларнинг рўйхати фаолиятнинг айрим турларини лицензиялаш ва рухсат бериш тартиб-таомилларидан ўтиш тартиби тўғрисидаги низомларда, шунингдек уларнинг паспортларида белгиланади.

СУВ ХЎЖАЛИГИ ТАДБИРЛАРИНИ ЎТКАЗИШ, СУВДАН ФОЙДАЛАНИШ ШАРТЛАРИНИ ТУГАТИШ ЁКИ ЎЗГАРТИРИШ НАТИЖАСИДА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИНГ ЎРНИНИ ҚОПЛАШ

Сув кодекси 59-моддасининг биринчи қисми сув ресурсларидан фойдаланиш соҳасида юридик ва жисмоний шахслар ҳуқуқларини муҳофаза қилиш, шунингдек сув муносабатларида қонун устуворлигини таъминлашга қаратилган муҳим ҳуқуқий механизмни белгилайди. Унга кўра, сув хўжалиги тадбирларини амалга ошириш, сув объектларини қуриш, реконструкция қилиш, таъмирлаш ёки тиклаш жараёнида, шунингдек сувдан нооқилона фойдаланиш, сувларни булғатиш, ифлослантириш, камаййтириш ёки сувдан фойдаланиш шартларини қонунга хилоф равишда бекор қилиш ёки ўзгартириш натижасида етказилган зарар белгиланган тартибда қопланиши шарт.

Биринчидан, мазкур қоида Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгиланган мулк ҳуқуқининг дахлсизлиги ва ҳуқуқларни суд орқали ҳимоя қилиш принципларига асосланади. Конституциянинг тегишли нормаларига мувофиқ, ҳар ким ўз ҳуқуқ ва эркинликлари бузилган тақдирда, уларни тиклаш ва етказилган зарарни қоплашни талаб қилиш ҳуқуқига эга. Бу принцип сув муносабатларига ҳам тўлиқ татбиқ этилади.

Иккинчидан, Сув кодекси сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланиш соҳасида давлат, юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилайди. Унга мувофиқ, сув объектларини булғатиш, ифлослантириш ёки уларга зарар етказиш тақиқланади ва бундай ҳолларда айбдор шахслар етказилган зарарни тўлиқ қоплашга мажбур ҳисобланади. Бу норма «ифлослантирувчи тўлайди» деган халқаро ҳуқуқий тамойилга ҳам мос келади.

Учинчидан, Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексида деликт мажбуриятлари институти белгиланган бўлиб, унга кўра, бир шахснинг ғайриқонуний ҳаракати (ёки ҳаракатсизлиги) натижасида бошқа шахсга етказилган зарар тўлиқ ҳажмда қопланиши лозим. Бу ерда зарар моддий (масалан, сув таъминотининг тўхташи натижасида қишлоқ хўжалиги ҳосилининг

камайтиши) ёки бошқа турдаги иқтисодий йўқотишлар шаклида бўлиши мумкин.

Тўртинчидан, сув хўжалиги объектларини қуриш ёки реконструкция қилиш жараёнида қонун талабларига риоя этмаслик ҳам зарар келтириши мумкин. Масалан, гидротехника иншоотларини нотўғри қуриш натижасида сув таъминоти бузилиши ёки сув ресурслари камайтиши мумкин. Бундай ҳолларда айбдор ташкилот ёки шахс етказилган зарарни қоплашга мажбур бўлади. Бу талаб «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги 754–XII-сон Қонуннинг 49-моддасида келтириб ўтилган табиатни муҳофаза қилиш қонунчилигини бузиш оқибатида етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш мажбуриятларини ҳам ифодалайди. Шунга кўра атроф табиий муҳитга зарар етказган корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва айрим шахслар етказган зарарни, шу жумладан бой берилган фойда ўрнини қонунчиликка мувофиқ қоплаши шарт. Экология талабларини бузганликда айбланаётганларнинг маъмурий ёки жиноий жавобгарликка тортилиши уларни атроф табиий муҳитга етказилган зарарни қоплаш мажбуриятидан озод этмайди.

Бешинчидан, зарарни қоплаш тартиби, одатда, ихтиёрий равишда ёки суд орқали амалга оширилади. Агар айбдор шахс зарарни ихтиёрий қопламаса, жабрланувчи шахс судга мурожаат қилиб, зарарни ундиришни талаб қилиш ҳуқуқига эга. Суд эса зарарнинг миқдорини, сабабий боғланишни ва айбдорлик даражасини аниқлаб, тегишли қарор қабул қилади.

Мазкур норма сув ресурсларидан фойдаланиш соҳасида ҳуқуқий тартибни таъминлаш, сув объектларини муҳофаза қилиш ва ҳуқуқбузарликлар натижасида етказилган зарарни адолатли қоплашни таъминлашга хизмат қилади. Бу эса сув ресурсларидан барқарор ва оқилона фойдаланишнинг муҳим ҳуқуқий кафолати ҳисобланади.

Сув кодекси 59-моддасининг иккинчи қисми сув объектларининг соҳил бўйи минтақалари ва санитария муҳофазаси зоналарида қонунга хилоф равишда қурилган объектлар ҳамда ноқонуний ўзлаштирилган ер участкаларида сув хўжалиги тадбирларини амалга ошириш жараёнида етказилган зарар учун товон тўланмаслигини назарда тутди. Бу қоида Ўзбекистон Республикасининг сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш, уларни

муҳофаза қилиш ва жамоат манфаатларини таъминлашга қаратилган ҳуқуқий механизмлардан бири ҳисобланади.

Биринчидан, ушбу норманинг ҳуқуқий асоси Сув кодексида белгиланган сув объектларининг ҳуқуқий мақоми билан боғлиқ. Кодексга мувофиқ, сув объектлари давлат мулки ҳисобланади ва улардан фойдаланиш қонун билан белгиланган тартибда амалга оширилиши лозим. Сув объектларининг соҳил бўйи минтақалари ва санитария муҳофазаси зоналари махсус муҳофаза қилинадиган ҳудудлар ҳисобланади. Бу зоналарда қурилиш ишлари, ерларни ўзлаштириш ёки бошқа фаолият турлари қатъий чекланган ёки тақиқланган бўлиши мумкин. Мазкур чекловлар сувнинг экологик ҳолатини сақлаш, аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш ва сув ресурсларининг ифлосланиши ҳамда камайиб кетишининг олдини олишга қаратилган.

Иккинчидан, ушбу норма фуқаролик ҳуқуқининг умумий принциплари билан ҳам уйғун. Жумладан, Фуқаролик кодексига кўра, шахс фақат қонуний асосда эгалик қилган мол-мулкига етказилган зарар учун товон талаб қилиш ҳуқуқига эга. Агар объект ёки ер участкаси қонунга хилоф равишда қурилган ёки ўзлаштирилган бўлса, у ҳолда бундай мулк ҳуқуқий муҳофазага эга бўлмайди. Демак, давлат органлари томонидан сув хўжалиги тадбирлари (масалан, каналларни тозалаш, қирғоқларни мустаҳкамлаш, санитария муҳофазаси ишлари) амалга оширилганда ноқонуний қурилмалар бузилса ёки зарар етказилса, бу ҳолат учун компенсация тўлаш мажбурияти юзага келмайди.

Учинчидан, мазкур норма ер қонунчилиги талаблари билан ҳам узвий боғлиқ. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодексига мувофиқ, ер участкаларидан фақат белгиланган мақсадда ва ваколатли органларнинг қарорлари асосида фойдаланиш мумкин. Ерни ўзбошимчалик билан эгаллаш ёки белгиланган тартибни бузган ҳолда қурилиш ишларини амалга ошириш ҳуқуқбузарлик ҳисобланади. Шунингдек, мазкур норманинг ҳуқуқий-илмий аҳамияти шундаки, у ҳуқуқбузарлик содир этган шахсларга нисбатан ҳуқуқий имтиёзлар бермаслик принципини мустаҳкамлайди. Бу принцип «қонунга хилоф ҳаракатдан ҳуқуқ келиб чиқмайди» деган умумэътироф этилган ҳуқуқий қоидага асосланади. Яъни шахс ноқонуний ҳаракат натижасида эгаллаган

мулки ёки қурган объекти учун давлатдан компенсация талаб қила олмайди.

Хулоса қилиб айтганда, мазкур норма сув объектларини муҳофаза қилиш, экологик хавфсизликни таъминлаш ва қонун устуворлигини мустаҳкамлашга хизмат қилади. У давлат органларига сув хўжалиги тадбирларини самарали амалга ошириш имконини беради ҳамда ноқонуний қурилиш ва ерларни ўзбошимчалик билан эгаллашнинг олдини олишга қаратилган муҳим ҳуқуқий кафолат ҳисобланади.

СУВ СЕРВИТУТИ

Сув сервитути – бу сув объектларидан чекланган тарзда фойдаланиш ҳуқуқини таъминловчи ҳуқуқий институт бўлиб, у муайян шахсларнинг бошқа шахсга тегишли бўлган сув объектидан ёки сув хўжалиги иншоотидан белгиланган мақсадларда фойдаланишини назарда тутди. Ушбу институт сув ресурсларидан оқилона ва адолатли фойдаланишни таъминлаш, турли манфаатлар мувозанатини сақлаш ҳамда сув муносабатларини ҳуқуқий тартибга солишда муҳим аҳамият касб этади.

Сув кодексига мувофиқ, сув сервитути сув объектларидан умумий фойдаланиш ҳуқуқини чекламасдан, муайян шахсларга махсус мақсадларда фойдаланиш имкониятини беради. Бу ерда сервитутнинг ҳуқуқий моҳияти фуқаролик ҳуқуқидаги сервитут тушунчасига мос келади. Жумладан, Фуқаролик кодексининг 173-моддасига кўра, сервитут – ўзганинг ер участкасидан чекланган тарзда фойдаланиш (сервитут) ҳуқуқи, бу бир шахснинг бошқа шахс мулкидан чекланган тарзда фойдаланиш ҳуқуқидир. Мазкур қоида сув объектларига нисбатан ҳам татбиқ этилади, чунки сув объектлари давлат мулки ҳисобланади ва улардан фойдаланиш қонун билан тартибга солинади.

Сув сервитути қуйидаги мақсадларда белгиланиши мумкин.

Биринчидан, сув объектларидан аҳолининг ичимлик ва маиший эҳтиёжлари учун фойдаланишни таъминлаш мақсадида. Бу ҳолат Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва Сув кодексида белгиланган инсоннинг қулай атроф-муҳитга бўлган ҳуқуқи ва сувдан фойдаланиш ҳуқуқини таъминлаш билан боғлиқ.

Иккинчидан, қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари, жумладан суғориш, чорвачилик ва бошқа аграр мақсадларда сувдан фойдаланиш учун сервитут белгиланиши мумкин. Бу эса қишлоқ хўжалиги барқарорлигини таъминлаш ва ер ресурсларидан самарали фойдаланишга хизмат қилади.

Учинчидан, сув хўжалиги иншоотларига, масалан каналлар, ариқлар, насос станциялари ва бошқа гидротехник объектларга кириш, уларни таъмирлаш ва эксплуатация қилиш мақсадида сув сервитути ўрнатилади. Бу ҳолат сув инфратузилмасининг узлуксиз ишлашини таъминлаш ва авария ҳолатларининг олдини олиш учун зарур.

Тўртинчидан, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, сув объектларининг экологик ҳолатини сақлаш ва мониторинг ишларини амалга ошириш мақсадида ҳам сервитут белгиланиши мумкин. Бу «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги 754–XII-сон Қонун ва Сув кодекси талабларига мувофиқ амалга оширилади. Сув сервитути ихтиёрий келишув асосида ёки қонун ҳужжатларига мувофиқ ваколатли давлат органи қарори билан белгиланиши мумкин. Шу билан бирга, сервитут белгиланиши мулкдорнинг ҳуқуқларини асоссиз чекламаслиги ва қонунчиликда белгиланган тартибда амалга оширилиши лозим. Агар сервитут натижасида мулкдорга зарар етказилса, у ҳолда зарар қонунчиликка мувофиқ қопланиши шарт.

Сув сервитути сув ресурсларидан оқилона, самарали ва адолатли фойдаланишни таъминлашга хизмат қилувчи муҳим ҳуқуқий механизм ҳисобланади. У турли субъектларнинг манфаатларини уйғунлаштириш, сув инфратузилмасининг барқарор ишлашини таъминлаш ва сув ресурсларини муҳофаза қилишда муҳим ҳуқуқий восита сифатида намоён бўлади.

“Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги 754–XII-сон Қонуннинг 6-моддасида табиатдан умумий тарзда ва махсус йўсинда фойдаланиш тартиби белгиланган. Унга кўра Ўзбекистон Республикасида табиатдан умумий тарзда ва махсус йўсинда фойдаланилади.

Табиатдан умумий тарзда фойдаланиш фуқаролар томонидан ҳаётий зарур эҳтиёжларни қондириш учун текинга табиий ресурсларни айрим фойдаланувчиларга бириктирмай ва ҳеч қандай рухсатномалар бермай туриб амалга оширилади.

Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 19 мартдаги 82-сон қарорига мувофиқ “�збекистон Республикасида сувдан фойдаланиш ва сув истеъмоли тартиби тўғрисида”ги низом тасдиқланган. Ушбу Низомнинг 7-бандида сувдан умумий фойдаланишга таъриф берилган.

Жисмоний шахслар томонидан сувларнинг ва сув объектларининг ҳолатига таъсир этувчи махсус иншоотлар ва қурилмаларни қўлламаган ҳолда ўз эҳтиёжларини ҳамда бошқа эҳтиёжларни қондириш мақсадида сувдан фойдаланиш сувдан умумий фойдаланиш ҳисобланади.

Умумий фойдаланишга мисоллар келтириб ўтишимиз мумкин.

- ўзининг ичимлик ва хўжалик-маиший эҳтиёжлари учун сув олиш;
- чўмилиш;
- байдаркада ва моторсиз қайиқда сузиш;
- чорва молларини суғориш;
- спорт ва ҳаваскорлик йўли билан балиқ овлаш.

Фуқаролар ва транспорт воситаларининг ўтиши масаласи ҳуқуқий нуқтаи назардан ер, сув, йўл ва бошқа табиий ресурслардан фойдаланиш муносабатлари билан бевосита боғлиқ бўлиб, у Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ер кодекси, Сув кодекси, «Автомобиль йўллари тўғрисида» ги Қонуни ҳамда бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади. Ушбу муносабатларда асосий мақсад – фуқароларнинг эркин ҳаракатланиш ҳуқуқини таъминлаш, шу билан бирга, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилишдан иборат.

Аввало, Конституциямизнинг 32-моддасига мувофиқ, қонуний асосларда Ўзбекистон Республикаси ҳудудида бўлиб турган ҳар ким мамлакат бўйлаб эркин ҳаракатланиш, турар ва яшаш жойини танлаш ҳуқуқига эга.

Бу ҳуқуқ фуқаролар ва транспорт воситаларининг қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда йўллар, кўприklar, соҳиллар ва бошқа умумий фойдаланиш объектлари орқали ўтиши имкониятини ҳам назарда тутди. Сув кодексига мувофиқ, сув объектлари ва уларнинг муҳофаза зоналарида ҳам фуқаролар ва транспорт воситаларининг ўтиши белгиланган тартибда амалга оширилади.

Масалан, соҳил бўйлаб умумий фойдаланиш учун ажратилган ҳудудлар мавжуд бўлиб, улар орқали фуқаролар эркин ҳаракатланиши мумкин. Бироқ, бу жараёнда сув объектларининг экологик ҳолатига зарар етказмаслик, санитария ва экологик талабларга риоя қилиш мажбурий ҳисобланади.

Ҳайвонларни суғориш ва чорва молларини ҳайдаб ўтиш масаласи сув ресурсларидан фойдаланиш соҳасидаги муҳим ҳуқуқий муносабатлардан бири ҳисобланади. Ушбу муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси, Ер кодекси, «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида» ги Қонуни ҳамда қишлоқ хўжалиги соҳасини тартибга солувчи бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади. Мазкур қонунчилик нормалари сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва чорвачилик эҳтиёжларини қондириш ўртасида мувозанатни таъминлашга қаратилган. Сув кодексининг тегишли нормаларига мувофиқ, сув объектларидан қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари, шу жумладан чорва молларини суғориш мақсадида фойдаланишга йўл қўйилади. Бу ерда муҳим жиҳат шундаки, сувдан фойдаланиш экологик талабларга риоя қилган ҳолда амалга оширилиши шарт. Яъни ҳайвонларни суғориш жараёнида сув объектларининг ифлосланиши, камайиши ёки деградациясига йўл қўйилмаслиги лозим. Бу ҳолат, айниқса, каналлар, ариқлар, дарёлар ва бошқа сув иншоотлари ҳудудида амалга оширилганда, сув хўжалиги объектларининг бутлигини сақлаш ва уларга зарар етказмаслик талаб этилади. Сув кодексига мувофиқ, сув объектларини муҳофаза қилиш зоналарида махсус режим жорий этилади ва ушбу ҳудудларда чорва молларини тартибсиз ҳайдаб ўтиш тақиқланиши мумкин. Бу эса сув инфратузилмасини сақлаш ва унинг самарали ишлашини таъминлашга хизмат қилади.

Сув объектларидан кичик ҳажмли кемалар учун сув йўллари сифатида фойдаланиш масаласи сув ҳуқуқи, транспорт ҳуқуқи ва табиатни муҳофаза қилиш ҳуқуқининг ўзаро боғлиқ институтлари доирасида тартибга солинади. Ушбу муносабатлар, аввало, Ўзбекистон Республикасининг Сув кодекси, Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 25 февралдаги 106-сон қарори¹³ билан

¹³ «Ўзбекистон Республикасининг Ички сув транспорти» устави. ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 25 февралдаги 106-сон қарори билан тасдиқланган. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://lex.uz/docs/471865>

тасдиқланган «Ўзбекистон Республикасининг Ички сув транспорти» устави, шунингдек, экологик хавфсизликка оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамланган.

Биринчи навбатда, Сув кодексига мувофиқ, сув объектлари давлат мулки ҳисобланади ва улардан фойдаланиш белгиланган тартибда, мақсадли ва оқилона амалга оширилиши лозим. Сув объектларидан транспорт мақсадларида, жумладан, кичик ҳажмли кемалар ҳаракати учун фойдаланиш сувдан махсус фойдаланиш турларидан бири сифатида қаралади. Бу эса мазкур фаолиятни амалга ошириш учун ваколатли давлат органларининг рухсати, белгиланган қоидаларга риоя қилиш ва экологик хавфсизлик талабларини таъминлашни тақозо этади.

Иккинчидан, «Ўзбекистон Республикасининг Ички сув транспорти» уставига мувофиқ, ички сув йўллари – бу кемалар ҳаракати учун мўлжалланган дарёлар, каналлар, кўллар ва сув омборларининг муайян участкалари ҳисобланади. Кичик ҳажмли кемалар деганда, одатда, маҳаллий аҳамиятга эга бўлган, юк ёки йўловчи ташиш, шунингдек, хизмат ёки рекреацион мақсадларда фойдаланиладиган сув транспорт воситалари тушунилади. Мазкур кемаларнинг ҳаракати белгиланган навигация қоидалари, хавфсизлик нормалари ва техник талабларга мувофиқ амалга оширилиши шарт.

Учинчидан, сув объектларидан сув йўли сифатида фойдаланиш экологик талабларга қатъий риоя қилишни талаб этади. «Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида»ги 754–ХII-сон Қонунга мувофиқ, табиий ресурслардан фойдаланишда атроф-муҳитга зарар етказмаслик, биологик хилма-хилликни сақлаш ва сув экотизимларининг барқарорлигини таъминлаш мажбурий ҳисобланади. Шу боис кичик ҳажмли кемалар ҳаракати сув объектларининг гидрологик режимига, сув сифатига ва сув биоресурсларига салбий таъсир кўрсатмаслиги лозим.

Тўртинчидан, давлат томонидан сув йўлларидан фойдаланишни тартибга солиш ваколати асосан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Сув хўжалиги вазирлиги ҳамда транспорт соҳасидаги ваколатли органларга юклатилган. Ушбу органлар сув йўлларининг

техник ҳолатини таъминлаш, навигация хавфсизлигини назорат қилиш, сувдан фойдаланиш тартибини белгилаш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш вазифаларини амалга оширади.

Соҳил бўйи зоналаридан эркин фойдаланишни, шу жумладан ундан эркин ўтишни таъминлаш масаласи сув ҳуқуқининг муҳим институти ҳисобланиб, у сув объектларининг жамоатчилик манфаатларига хизмат қилишини таъминлашга қаратилган. Ушбу қоида сув ресурсларининг умуммиллий бойлик сифатидаги ҳуқуқий мақоми билан бевосита боғлиқ бўлиб, унинг мазмуни Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Сув кодекси ҳамда табиатни муҳофаза қилишга оид қонун ҳужжатлари билан ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамланган.

Сув кодексига кўра, сув объектларидан умумий фойдаланиш ҳуқуқи фуқароларга сувдан махсус рухсатномасиз фойдаланиш, жумладан сув бўйлаб ҳаракатланиш, дам олиш ва бошқа қонуний мақсадларда фойдаланиш имкониятини беради. Соҳил бўйи зоналари сув объектларининг ажралмас қисми ҳисобланиб, улардан эркин ўтиш ва фойдаланишни таъминлаш давлат органлари ва ер эгалари ҳамда ердан фойдаланувчиларнинг мажбурияти сифатида қаралади. Бу ерда соҳил бўйи ҳудудлари хусусий мулк ёки фойдаланиш ҳуқуқи асосида берилган бўлса ҳам, улардан жамоатчиликнинг қонуний ўтиш ҳуқуқи чекланмаслиги лозим.

Оммавий сервитут – бу ҳуқуқий тушунча бўлиб, у бир шахснинг ёки ташкилотнинг мулкидаги ҳуқуқлари чекланиб, бошқа шахслар ёки жамоат фойдаланиши учун белгиланадиган мулкка доир ҳуқуқий механизмни англатади. Ўзбекистонда бу тушунча кўпинча ер, сув ва инфратузилма объектлари билан боғлиқ ҳолларда қўлланилади.

Оммавий сув сервитутлари қонун асосида белгиланади ва уларнинг асосий мақсади – сув объектларидан жамоатчилик, маҳаллий аҳоли ва давлат эҳтиёжлари учун баробар ва адолатли фойдаланишни таъминлашдан иборат. Масалан, сув ҳавзалари, каналлар, дарёлар ёки ёмғир сувларини умумий фойдаланишга бериш орқали маҳаллий аҳоли ва фермер хўжаликларига сув таъминоти таъминланади. Бу эса сувдан самарали ва оқилона фойдаланишни, экологик барқарорликни ва сув объектларини муҳофаза қилишни кафолатлайди. Ҳуқуқий жиҳатдан оммавий сув

сервитутлари давлат томонидан белгиланиши ва рўйхатга олинishi лозим. Бу жараёнда фуқароларнинг, маҳаллий аҳолининг ва давлат органларининг манфаатлари инобатга олинади. Масалан, маҳаллий аҳоли сув манбаларидан ичимлик, қишлоқ хўжалиги, саноат ва бошқа эҳтиёжлар учун фойдаланиши мумкин, аммо бу фойдаланишда давлат ва маҳаллий идоралар сув ресурсларини муҳофаза қилиш ва ҳимоя қилишга масъулдир. Шунингдек, фойдаланиш ҳуқуқи маҳаллий жамоатчиликнинг ўзини ўзи бошқариш органлари орқали ҳам мувофиқлаштирилиши мумкин, бу эса демократик ва фуқаролик назоратини таъминлайди.

Оммавий сув сервитутлари – бу сув ресурсларидан умумий, баробар ва адолатли фойдаланиш ҳуқуқини таъминлайдиган ҳуқуқий институтдир. У давлат ва фуқароларнинг, шунингдек маҳаллий аҳолининг манфаатлари билан мувофиқлаштирилган ҳолда белгиланади ва сувни муҳофаза қилиш, ундан оқилona фойдаланиш ва экологик барқарорликни таъминлайди.

Ҳуқуқий жиҳатдан хусусий сув сервитути мулкчилик ҳуқуқидан фарқ қилади. Хусусий сув сервитутида ҳуқуқ эгалари сув объектини эгаллаш ҳуқуқига эга бўлмай, фақат белгиланган мақсадлар учун уни фойдаланиш ҳуқуқини олади. Бу ҳуқуқ сув объектининг асосий эгаси билан келишилган шартлар доирасида амалга оширилади. Масалан, қишлоқ хўжалиги учун сув олиш, экологик мақсадларда сувдан фойдаланиш ёки турли техник объектлар учун сув таъминоти – барча ҳолатларда хусусий сув сервитути белгилаш мумкин. Бу ҳуқуқнинг асосий хусусияти шундаки, у сув объектидан фойдаланишни чеклайди ва сервитут асосида фойдаланувчи шахс сувни сотиш, уни ўзлаштириш ёки объектда ўзгартириш қилиш ҳуқуқига эга бўлмайди. Шунингдек, хусусий сув сервитути белгилашда экологик ва техник талаблар ҳам инобатга олинади. Масалан, сув оlinishi сув омборлари ёки каналлардан экологик меъёрлар бузилмаслиги, сув сифати сақланиши ва сув оқимлари бузилмаслиги кафолатланиши шарт. Бу талаблар қонунчиликда аниқ белгиланган бўлиб, уларнинг бажарилиши сув объектлари билан боғлиқ зиддиятларнинг олдини олишда муҳим аҳамиятга эга. Шу тариқа, хусусий сув сервитути сувдан фойдаланиш ҳуқуқини чеклаш орқали мулкчилик ҳуқуқи ва жамоат манфаатлари ўртасидаги мувозанатни таъминлайди. У

қонуний асосда белгилаб қўйилганда, фуқаролар ва юридик шахслар сув ресурсларидан фойдаланишда барқарор ҳуқуқий ҳимояга эга бўлади. Бу институт сув объектларининг барқарор фойдаланишини ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишни таъминлашда асосий восита ҳисобланади.

Хусусий сув сервитути сув объектларидан фойдаланишни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш, мулкчилик ва фойдаланувчи ҳуқуқлари ўртасида мувозанат ўрнатиш ҳамда экологик ва техник стандартларни сақлаш учун муҳим механизм ҳисобланади.